

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית

ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

המלצות לטיפול בגינה קהילתית במהלך חודשי השנה

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

כתיבה

שי שחל, יועץ למיזם חקלאות יישובית (גינות קהילתיות) עבור משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

עריכה מקצועית

אביגיל הלר

האמור בחוברת זו הינו בגדר עצה מקצועית בלבד ואינו מהווה הנחיה מחייבת או חוות דעת מומחה לצורך הצגה כראיה בהליך משפטי. על מקבל העצה לנהוג מנהג זהירות. שימוש או הסתמכות על המידע המופיע בה או פעולה על פיו, הינם באחריות מקבל העצה בלבד. זכויות הקניין הרוחני וזכות היוצרים בחוברת זו מצויים בבעלותו המלאה והבלעדית של משרד החקלאות ופיתוח הכפר. אין להעתיק, להפיץ או להשתמש במסמך זה או בחלקים ממנו לכל מטרה שהיא, לרבות לצורך הליך משפטי, ללא אישור מראש ובכתב מהמשרד.

תודות

תודותינו לשורה של אנשי מקצוע שהקדישו מזמנם, עברו על החומר, בשלמותו או רק על פרקים אחדים בתוכו, והערותיהם תרמו לשיפור הכתוב, כל אחד בתחום המקצועי שלו. תודה מיוחדת לאלעד טנא, שהואיל לקרוא את טיוטת החוברת והאיר את עינינו בדברים חשובים. תודות לליאור אברהם, שמעון אנטמן, צפריר גל, יצחק קוסטו, תמנה שוער, ד"ר אוהד אפיק וד"ר גיל אשל, אשר תרמו מניסיונם הרב לאיכות הכתוב בחוברת זו.

לכולם התודה והברכה!

תוכן העניינים

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית

ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

5-8.....	המלצות לחודש ינואר
8-18.....	המלצות לחודש פברואר
18-21.....	המלצות לחודש מרס
22-25.....	המלצות לחודש אפריל
26-29.....	המלצות לחודש מאי
29-34.....	המלצות לחודש יוני
34-38.....	המלצות לחודש יולי
38-42.....	המלצות לחודש אוגוסט
42-45.....	המלצות לחודש ספטמבר
45-48.....	המלצות לחודש אוקטובר
48-52.....	המלצות לחודש נובמבר
52-55.....	המלצות לחודש דצמבר

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

גינה קהילתית (Community garden) היא אתר חקלאות יישובי, המצוי בתחומי רשות מקומית, ומהווה מסגרת למפגש ולעבודה חקלאית וגננית משותפת בין תושבים הגרים בסמיכות לאתר. המשתמשים בגינה יכולים לעבוד בחלקות/ערוגות משותפות או פרטיות. תוצרת החלקות: ירקות למאכל, פירות, פרחים וצמחי תבלין ומרפא, משמשת לצרכים ביתיים/קהילתיים של המשתמשים (אם כי בהחלטת המשתמשים, ניתן לחלק את התוצרת או למכרה לטובת פעילות האתר).

משרד החקלאות ופיתוח הכפר מקדם את נושא הגינות הקהילתיות כחלק מקידום החקלאות בתחומי היישובים, ככלי לשירות הציבור וכאמצעי לחיבור הציבור לחקלאות ולעבודת האדמה. גינות קהילתיות הן הדרך הנפוצה ביותר להביא חקלאות לתחומי היישוב. בנוסף להן ישנם עוד מיזמים חקלאיים יישוביים, כמו גינות לתושב (Allotment gardens), שבהן נעשה עיבוד פרטני של חלקות וכן חוות חקלאיות. לכל אלה קיימות תועלות נוספות מלבד ייצור מזון והן בתחומים קהילתיים (אייזנברג, 2011; אלון-מוזס ואמדור, 2005), בריאותיים (מעוז, 2015), חינוכיים (Eizenberg, 2013) וסביבתיים (Heller & Da Luz, 2016).

נכון למועד כתיבת חוברת זו (שנת 2023) מופיעות במיפוי משרד החקלאות מעל ל- 600 גינות קהילתיות. המשרד עד היום אישר תמיכה וסייע בהקמה של מעל ל- 130 גינות. (ראו את הקישור בהמשך למיפוי הגינות הקהילתיות באתר משרד החקלאות). בנוסף למתן תמיכות, המשרד מקדם את נושא הגינות הקהילתיות באמצעות ריכוז ועדה מקצועית בין-משרדית לנושא, קיום כנסים, הדרכות מקצועיות לרכזי הגינות הפזורות ברחבי ארץ והפקת חומר מקצועי.

היכנסו למיפוי גינות קהילתיות

<https://moag.maps.arcgis.com/apps/PublicInformation/index.html?appid=9c6809dba07040f883ac08cc9a1cf8f>

החוברת שלפניכם היא אסופה של הנחיות חודשיות מהזווית האגרונומית, שהוכנה במשך כשנתיים, עבור רכזים ופעילים בגינות הקהילתיות. המידע המופיע בה מאפשר לרכזים ולפעילים לתכנן את הפעילות בגינה ואת העבודה בה. החומר מסודר לפי אזורי הפעילות השונים (גן הנוי, גן הירק והבוסתן) וכן לפי נושאים שונים (קרקע, השקיה, מזיקים, מחלות צמחים ועשבים).

מאחר שארצנו קטנה אך מגוונת, קיים קושי במתן הנחיות אחידות לגינות הממוקמות ברחבי הארץ השונים (גולן, גליל, נגב, ערבה), שבהם שוררים תנאי קרקע ואקלים שונים וכן מפאת הגיוון בסוגי היישובים (כפריים ועירוניים). אנו מקווים, כי עמדתנו במשימה וכי החוברת אכן תסייע לרכזים ולפעילים בגינות הקהילתיות לתכנן וליישם את העבודה בה בצורה מיטבית.

מצורף קישור לסרט המציג את הפעילות של אוכלוסיות שונות בגינה הקהילתית.

<https://www.youtube.com/watch?v=ERue4Nrx5Y>

מקורות

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

איזנברג, א' (2011). שונות מרחבית בעיר ההומוגנית: זיכרון, פסטיבל ותרבויות בגינות קהילתיות בניו-יורק. בתוך: ח' יעקובי וט' פנסטר (עורכים), זיכרון, השכחה ו[ה]בניית המרחב. הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר.

אלון-מוזס, ט' ואמדור, ל' (2005). פיתוח חקלאות עירונית בישראל. הטכניון, מכון טכנולוגי לישראל.

הלר, א' (2018). חקלאות יישובית (עירונית) בתחומי יישובים עירוניים וכפריים – מטרות, מודלים, חסמים, אמצעים לתמיכה ודרכי פעולה. משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

מעוז ל' (2016). תועלות עירוניות בחקלאות עירונית בראי ערכי הקיימות. עבודת גמר, בית ספר פורטר ללימודי סביבה, אוניברסיטת תל-אביב.

Eizenberg, E. (2013). *From the ground up: Community gardens in New York City and the politics of spatial transformation*. Ashgate.

Heller, A. & Brito da Luz, P. (2016). *The contribution of urban allotment gardens to ecosystem services*. Fact Sheet 11. <http://www.urbanallotments.eu/fact-sheets.html>

המלצות לחודש ינואר

מבוא

חודש ינואר, חודש החורף השני מבין שלושת חודשי החורף בארצנו, מתאפיין בטמפרטורות קרות ובריבוי משקעים, בעיקר בצפון הארץ ובמרכז. זהו החודש הגשום ביותר בשנה, שבו אנו נזקקים גם למטרייה וגם לכובע צמר. בדרך כלל עוצמות הגשם אינן חזקות כגשמי דצמבר, אולם הכמויות מתגברות ובמיוחד מתגבר פיזור המשקעים באזור ההר. במהלך חודש זה יורדת בממוצע כרבע מכמות המשקעים השנתית. הימים המתארכים עדיין לא ניכרים בברור, בין השאר בשל העננות הרבה, ואף ייתכנו אירועי קרה. חודש ינואר הוא החודש הקר ביותר בשנה, על אף ששיאן טמפרטורות המינימום הוא פברואר. מאחר שמספר שיאי אקלים נקבעים לאחורונה, סביר להניח כי יהיו גם ימים חמים בחודש ינואר (השיא הוא בסביבות 30 מעלות צלזיוס).

בגן הנוי

באזורים שבהם יורדים גשמים, האדמה מלאה מים ואין צורך להשקותה. נפעיל השקיה נקודתית רק במקרים חריגים של עצירת גשמים יחד עם שתילות חדשות. בשל אירועי קרה אפשריים נימנע מגיזום חזק של שיחים (בלאו הכי רוב צמחי הגן צומחים לאט בשל הטמפרטורות הנמוכות). נחכה לנשירה מלאה לפני גיזום העצים הנשירים ונתרכז בצמחייה החד-שנתית הנובטת סביבנו. מרבית העלים נושרים מן העצים הנשירים וזו הזדמנות טובה לעשות בהם שימוש מועיל כחיפוי. בשטחים פתוחים ניתן לבצע סלקציה של עשבי הבר ולברור מינים שאותם נרצה לעודד וכאלה שנרצה לדכא.

בגן הירק

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

האור המועט והטמפרטורות הקרות מאטים את קצב צמיחת הירקות. זרעים שטרם נבטו "ייקחו את הזמן" וייתכנו שיחלפו שבועות עד שנראה הצצה שלהם מעל פני הקרקע. חיפוי הקרקע תורם, בין השאר, להקטנת משרעת הטמפרטורות של הקרקע ועתה יש חומר גלם זמין בצורת עלי שלכת שניתן להשתמש בו. ניתן לזרוע חימצה (חומוס), צונויות, גזר, בצל ולפת ולשתול מיני חסה, בצל ירוק, פטרוזיליה וכוסברה במקומות שהתפנו מירקות שנקטפו. כעיקרון, רוב גידולי החורף מתאימים לשתילה בחודש ינואר, אולם קצב צמיחתם איטי וכשנגיע לאביב נצטרך את המקום כדי לזרוע ולשתול לעונה החמה. לכן עדיף, אם יש צורך, למלא את השורות בגידולי עלים, שניתן לקטפם לאחר זמן לא רב או לזרוע גידולים ארוכי-טווח, כמו בצל וגזר. בימים קרים אלו, שחלקם ימים בהירים, גלי אבנים ומסלעות חשופות (במיוחד אלה הפונים לכיוון דרום) קולטים את חום השמש ומשמשים בית גידול מצוין ללטאות, המסייעות לנו בשמירה על האיזון האקולוגי בגינה.

בבוסתן

רוב העצים הנשירים מסיימים החודש את נשירתם. מומלץ להשאיר את עלי השלכת מתחת לעצים, כדי לטפח לאורך זמן קרקע פורייה בסביבתו הקרובה של העץ. ניתן להתחיל לגזום את העצים הנשירים לאחר שנשרו כליל ונכנסו לתרדמה (על גיזום עצים נשירים נרחיב בהנחיות לחודש פברואר). חלה האטה בצימוח של עצים ירוקי-עד ובנשירים מותנים וצמיחתם עשויה להיעצר. מומלץ לחכות עם גיזומם, של אלה, עד בוא האביב. זוהי שעתם היפה של ההדרים ורצוי לנקוט במספר פעולות כדי למנוע מזבוב הפירות הים-תיכוני (*Ceratitis capitata*) ושאר מזיקים לנבור בפרי. נעדיף לשתול בגינה הקהילתית פרי הדר שאינו נתקף על ידי הזבוב (לימון, ליים), או פרי בעל קליפה עבה (פומלה, פומלית). נאסוף את כל הפירות שנפלו על האדמה, כדי למנוע מרימות הזבוב להגיע אל האדמה ולהתגלם בה. נקטוף כל פרי נגוע ונרחיק אותו מן הבוסתן. נותיר נישות טבעיות כדי לעודד מגוון חרקים ובעלי חיים להגיע אל הגינה, שכן זבוב הפרי הוא חלק מן התזונה של אחדים מהם. שימוש ברשתות הגנה הוא אמצעי יעיל ביותר בהגנה מפני הזבוב וניתן לעטוף ברשת בצפיפות של 17 מש" את העצים הרגישים (קלמנטינה, למשל) ועל ידי כך למנוע מזבובי הפרי להגיע אל הפירות. * מש הוא מספר החורים לאורך אינץ' אחד ברשת בעלת אריגה ריבועית. ככל שהמספר גבוה יותר, הרשת צפופה יותר.

קרקע

האדמה רטובה ויש להימנע מעיבודי/איבודי קרקע. בכל מקום שבו צומח צמח שאינו מתחרה עם המזון שלנו, כדאי לשומרו ולא להדבירו. כל צמח משפר את עולמנו על ידי ייצור חמצן, ספיחה וקיבוע של פחמן דו-חמצני (הפיכה של פחמן דו-חמצני לסוכר). נוף הצמח בולם את טיפות הגשם ומקטין את הידוק הקרקע ומערכת השורשים "אוחזת את האדמה ומונעת את היסחפותה. גם במקומות שבהם נעשב או נכסח, יש להשאיר חיפוי צמחי. התקופה הגשומה מצוינת להתבוננות בתוואי הקרקע המשוורטט על ידי זרימת מי הגשמים. אם נתבונן ונעקוב אחרי תנועת המים בשטח הגינה, נוכל להבין היכן ניתן לעכב את הזרימה כדי לשמר יותר מים בקרקע או להאיצה כדי לנקז את השטח טוב יותר. כעיקרון, האטת זרימת המים בשטח מאפשרת למים לחלחל טוב יותר

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

והיא גם מקטינה את סחף הקרקע העילית. אולם יש לשים-לב, שלא ליצור אזורים מוצפים העלולים לפגוע בגינה. טכניקות שימור מים, כגון סוילים (שיכים)* או לימנים*, מבוצעים על ידי קרן קיימת לישראל (קק"ל) במרחב הארץ. ניתן לראות ביערות קק"ל כיצד המים נאספים ונשמרים בתקופה זו של השנה. את עבודות השימור והניקוז מומלץ לעשות בקרקע יבשה ולכן לא בעונה זו.

*סוילים/שיכים: סוללות ותעלות הבנויות לאורך קווי הגובה ומשמשות לקליטת נגר עילי. מים היורדים במדרון נעצרים בהגיעם לשיכים ומחללים לתוך הקרקע.
**לימנים: סוללות עפר בצורת פרסה, המשמשות לאיגום מי נגר עילי הזורם במדרונות ובערוצים. הלימן בנוי בנקודה נמוכה בשטח ולא לאורך קווי הגובה על גבי המדרונות כמו השיכים. המים מגיעים אל הלימן, נעצרים ומציפים אותו. הזרימה נפסקת והמים מחללים וממלאים את הקרקע.

מזיקים

קר וגשום. הקור מאט את הפעילות הביולוגית ולכן גם את פעילות המזיקים, אך עם זאת, הגשם והלחות מייצרים תנאים מצוינים **לחלזונות ולחשופיות**. זחלים וחלזונות ניתן לאסוף ולהרחיק מן הגינה או להגן על צמחים צעירים באמצעים מכניים. ציפורים ובעלי חיים גדולים יותר, כגון דרבנים וחזירים, מפחיתים את ה"לחץ" שלהם על גינות הירק והנוי, משום שיש להם עכשיו אוכל בשטחי הבר. אולם, בגינות המצויות בערים, שסביבן אין שטחים ירוקים, שטח הגינה המוריק קורץ לבעלי החיים. במקרה כזה, מומלץ להגן על הירקות ברשתות או בפעמוני בקבוק (ראו המלצות לחודש ספטמבר).

עשבים

גלי עשבים מגיחים בהתאם לאירועי הגשם ונראה אזור טבעי שלא הופר מתכסה במרבד צפוף וירוק. ניתן לכסח מרבדי עשב אלו בהגיעם לגובה מסוים. בחירת גובה הכיסוח תקבע את המשך הצימוח והרכב המינים. במקומות שבהם נבחר לעשב, נשתדל להשאיר את רוב השורשים באדמה ולהותיר את העשב על פני הקרקע כחיפוי (כדי שימשיכו לייצב את הקרקע וליצור תעלות אוורור. כך גם לא נפגע בריזוספרה – אוכלוסיית חיידקים הנלווית לשורש). במקרה של שורשים, שמהם עשבים יכולים להתחדש, נפעל בהתאם להמלצות חודש דצמבר. ניתן לסמן בסרט או בדרך אחרת קבוצות של צמחים שאותם נרצה לעודד ולשמור עליהם עד שיבשילו זרעיהם. כך נרבה אותם בגינה. צמחי חלוץ*, כגון החרדל, החלמית והגדילן, אשר מתפתחים ונהיים גבוהים ועבים, נרצה לדכא. כולם אכילים, כך שליקוטם משרת את מטרותנו. עם זאת, אין להילחם מלחמת חורמה בצמח או במין מסוים, שכן מן הסתם הוא ממלא תפקיד חשוב בקשר הקיים בין כל הדברים. החלמית, לדוגמה, היא פונדקאי של נמפית החורשף (*Vanessa cardui*).

*צמחי חלוץ הם הצמחים המופיעים ראשונים בשטח שעבר הפרה (ריסוס, שריפה, חריש).

מחלות צמחים

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטניים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

הלחות הגבוהה מעודדת פעילות של פטריות. בשטח הפתוח הנגיעות אינה גבוהה כמו בבתי הצמיחה ("חממות"), אולם החשיפה של הצמחים בגינה לתנאי האקלים (ברד, רוח חזקה) גורמת לפגיעה מכנית בנוף. זהו פתח המאפשר לפטריות ולחיידקים לחדור אל הצמח. אם הקפדנו לשמור על מחזור זרעים*, על גיזום נכון, ניקוז קרקע ועל יישום קומפוסט בכמות מספקת, נדיר שניתקל בפטריות פתוגניות (הגורמות מחלה) של הקרקע. כפי המצוין בהמלצות לחודש דצמבר, אם נתקלנו בפטרייה בנוף הצמח יש לזהותה תחילה ואז לטפל בה בחומרים אשר השפעתם על הסביבה מזערית.

*מחזור זרעים הוא שיטה שבה מגדלים על אותו שטח, לאורך זמן, גידולים ממשפחות בוטניות שונות. לדוגמה חיטה-חמנית-תלתן-בטטה. מחזור זרעים נועד למנוע מפתוגנים ייחודיים לגידול מסוים להתבסס בשטח וכן למנוע את הידלדלות הקרקע.

המלצות לחודש פברואר

מבוא

פברואר, חודש החורף האחרון, הוא עדיין חודש חורפי מובהק שבו צפויים משקעים וטמפרטורות נמוכות. במקומות המועדים לכך, עדיין ייתכנו אירועי גשם ושלג, בשילוב עם רוחות חזקות, וכאשר העננים מטפסים כדי לעבור על פני ההרים הם מורידים משקעים בפנים הארץ. הימים ממשיכים להתארך ומאחר ששעות האור גוברות וזווית השמש עולה, האדמה סופגת את חום השמש המתגבר ומתחממת אף היא. לקראת סוף החודש מתחילים להרגיש באוויר את האביב המתקרב ואף ייתכנו אירועי אקלים בעלי אופי שרבי.

בגן הנוי

האדמה מלאה מים ואין צורך להשקותה. זהו זמן טוב לשתול צמחי בר ללא השקיית עזר, כגון מיני מרווה, נפית כפופה, לוטם, אלת המסטיק, ועוד. הצמחים הנשירים עירומים עתה, ללא עלים, וזה הזמן לגוזמם ולעצבם. בשל הטמפרטורות הנמוכות יש להימנע מלגזום צמחים שמקורם באזורים חמים, כגון קריסה גדולת פרחים ומיני לבן-עלה. בקרקעות כבדות יש להימנע מהפרת הקרקע ונסיעה עליה עם כלים כבדים וזאת כדי למנוע הידוק ודחיסה. במהלך החודש, עוצמת הפריחה של צמחי הבר החד-שנתיים מתגברת ואם ברצוננו לאפשר להם להתרבות, יש לתת להם לשגשג וליצור זרעים. בחודש פברואר, הסמוך בדרך כלל לט"ו בשבט (שלפעמים חל בחודש ינואר) מתרחשים אירועי נטיעה רבים בארץ. בעת הנטיעות, מומלץ להקפיד שלא להדק את הקרקע יתר על המידה, לפזר קומפוסט בבור השתילה ומסביב לו, ולהכין מבעוד מועד תשתית השקיה אשר תסייע בקליטת העצים הצעירים במהלך השנה. חיפוי קרקע מסביב לשתילים מסייע בשימור המים בסביבת העץ ובדיכוי עשבייה.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

בגן הירק

עדיין קר ושעות האור אינן רבות ולכך השפעה על קצב צמיחת הירקות שמתפתחים לאיטם. בחודש פברואר ניתן לזרוע ולשתול את רוב הירקות אשר שתלנו בסתיו, למעט ברוקולי וכרובית, שתקופת גידולם ארוכה יחסית ועם המעבר לימים חמים יותר ייתכן שיפרחו לפני שיסיקו לגדל "ראש" מלא ניצנים בגודל סביר. מומלץ לשתול גידולי עלים כדי "לדלג" על שלב הנביטה וההצצה ובכך לחסוך זמן ועישוב. מומלץ גם לזרוע גידולי שורש, כדי לאפשר לשורשים לרדת עמוק אל תת הקרקע. כך לא יחסרו להם מים גם כאשר הימים מתחממים והקרקע העילית מתייבשת. רצוי להמשיך לעשב ולחפות סביב הירקות כדי למנוע תחרות עם עשבי הבר. עם החלפת השתילים בגן הירק כדאי להוסיף מעט קומפוסט בסביבת השתיל ולהצניעו בקרקע בקלטור שטחי. לא נחוץ ליישם כמות גדולה של קומפוסט, כפי שיישמנו בתחילת העונה, שכן הגשמים יישטפו את יסודות ההזנה הזמינים אל עומק הקרקע עוד לפני ששורשי הצמח יגיעו אליהם. בגידול תפוחי אדמה מומלץ לתלל (להגביה אדמה על תלולית) סביב גבעולי הצמחים ולהשאיר את העלים חשופים, אולם על התלול להבצע כאשר הקרקע לחה לכל היותר ולא רוויה.

בבוסתן

העצים הטרופים, כגון בננה, פפאיה ואבוקדו, סובלים עתה מהקור ומבשילים פירות. האנונה והגויאבה שוקלים האם לנשור ועצי ההדר עומדים רעננים בגשם. עצי הבוסתן הנשירים ניצבים עירומים מעלים ויש הגורסים כי זהו הזמן לגזום. ישנן מספר מטרות בגיזום עץ פרי, כגון קביעת ממדי העץ (הנמכה), גישה נוחה יותר, חשיפה לשמש, דילול פרי (לעיתים הפירות נישאים על ענפי שנה קודמת ודילול מאפשר לפירות הנותרים להתפתח טוב יותר), סניטציה (סילוק ענפים יבשים וגוועים), אורור או חידוש ענפים. המטרה בחוברת זו אינה להחליף הדרכה מקצועית ועדיף ללמוד מבר-סמכא בנושא לפני שמתנסים בעיצוב עץ בפעם הראשונה. נביא כאן את עיקרי הדברים, בתקווה שיהיו לעזר.

העונה המקובלת לגיזום עצי פרי נשירים היא בחודשי החורף – דצמבר, ינואר ופברואר. המועד הטוב ביותר הוא בסוף עונת התרדמה, לפני הבלבול. קיימות מספר סיבות לגיזום בעונה הזו: ראשית, זהו הזמן הנוח ביותר לגשת לעץ, שכן מבנהו נראה לעין וניתן לראות היכן יש פגמים הדורשים תיקון. שנית, בעונה זו לא מורידים עלווה, שהעץ השקיע אנרגיה בייצורה; שלישית, התפתחות נגעים (גורמי מחלה ומזיקים) פחותה בעונה זו, שכן הטמפרטורות פחות חמות ולבסוף, זוהי עונה נוחה לעבודה משום שהיא חופשיה ממשימות אחרות, כגון קטיף או הדברה. עם זאת, אם הטמפרטורה יורדת במידה רבה, הגלדת הפצעים היא איטית וקיימת סבירות גבוהה לחדירת נגעים. לכן, על פצעים משמעותיים מקוטר של 2.5 ס"מ (צול) ומעלה יש למרוח משחת עצים. בחורף הפעילות הפיזיולוגית של העץ מועטה וריפוי הפצע איטי. משחת עצים תעזור לשמור על חתך נקי מפתוגנים (גורמי מחלה) ועל חיוניות הרקמות בחתך, שצפויות להגליד עם בוא האביב.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

חשוב מאוד להקפיד על צורת הגיזום. השארת זיז, כמו בתמונות המצורפות, לא מבטיחה הגלדה טובה ומאפשרת כניסת יובש ומחלות. מומלץ לשים לב שהחתך יהיה קרוב ככל האפשר להתפצלות או שיהיה מעל ניצן ("עין") ושאינן סימני זיהום או ריקבון בחתך עצמו, שכן מריחת משחה במצב כזה עלולה להחריף את הנזק.

תמונות 1(א) (ב): גיזום לא נכון – השארת זיז המאפשרת כניסת יובש ומחלות (צילומים: שמעון אנטמן).

תמונות 2 (א) (ב) (ג) גיזום נכון המאפשר הגלדה טובה וסגירת הפצע (צילומים: שמעון אנטמן).

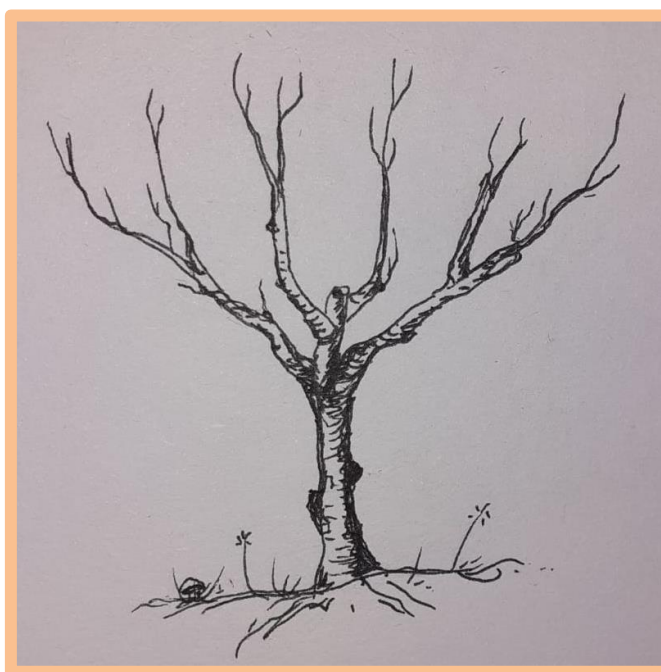

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

עצים ממשפחת הוורדיים (שזיף, משמש, אפרסק, נקטרינה, אגס, תפוח, דובדבן ושקד) ניתן לעצב כגביע. הענפים יוצרים את ההיקף והמרכז חלול. צורת גיזום זו מאפשרת חדירה של אור אל מרכז העץ. בשיטה זו בוחרים ארבעה עד חמישה ענפים בהיקף העץ ומסירים את הענף (הציר) המרכזי של העץ ואת הענפים אשר פונים מן ההיקף פנימה. במהלך השנים מדוללים חלק מן הענפים הוותיקים עד אשר מקבלים שלד חזק ויציב המעוצב כגביע. הזווית המיטבית בין הגזע לענפים צריכה להיות כ-45-60 מעלות.

איור 1 : עץ גזום כגביע חלול (איור : מעין שחל תדהר)

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

מסירים ענפים החוצים זה את זה (צולבים). ענפים כאלה צומחים ומתעבים ויכולים ליצור פגיעה מכנית אלה באלה וגם להצל ולפגוע ביעילות הפוטו-סינטטית של העץ (עלים מוצלים אינם יעילים מבחינת ייצור סוכר כמו עלים החשופים לשמש). אם יש ענפים כאלה, רצוי לדלל את אחד מהם, להשאיר את הענף הוותיק יותר או את הענף הצומח בזווית טובה יותר ולכיוון ההיקף.

איור 2 : הסרת ענפים צולבים (איור : מעין שחל תדהר)

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

מסירים גם ענפים סמוכים, הגדלים באותה זווית ממרכז העץ ומצלים זה על זה. יש לזכור, שהעץ גדל משנה לשנה ולכן רווח שנראה מתאים בעץ קטן לא תמיד מתאים כאשר העץ גדל. במטרה לפצוע את העץ פצע מינימלי בלבד, יש לצפות מראש את המשך הצמיחה ולכוון את הגיזום בהתאם.

איור 3 : הסרת ענף סמוך (איור : מעין שחל תדהר)

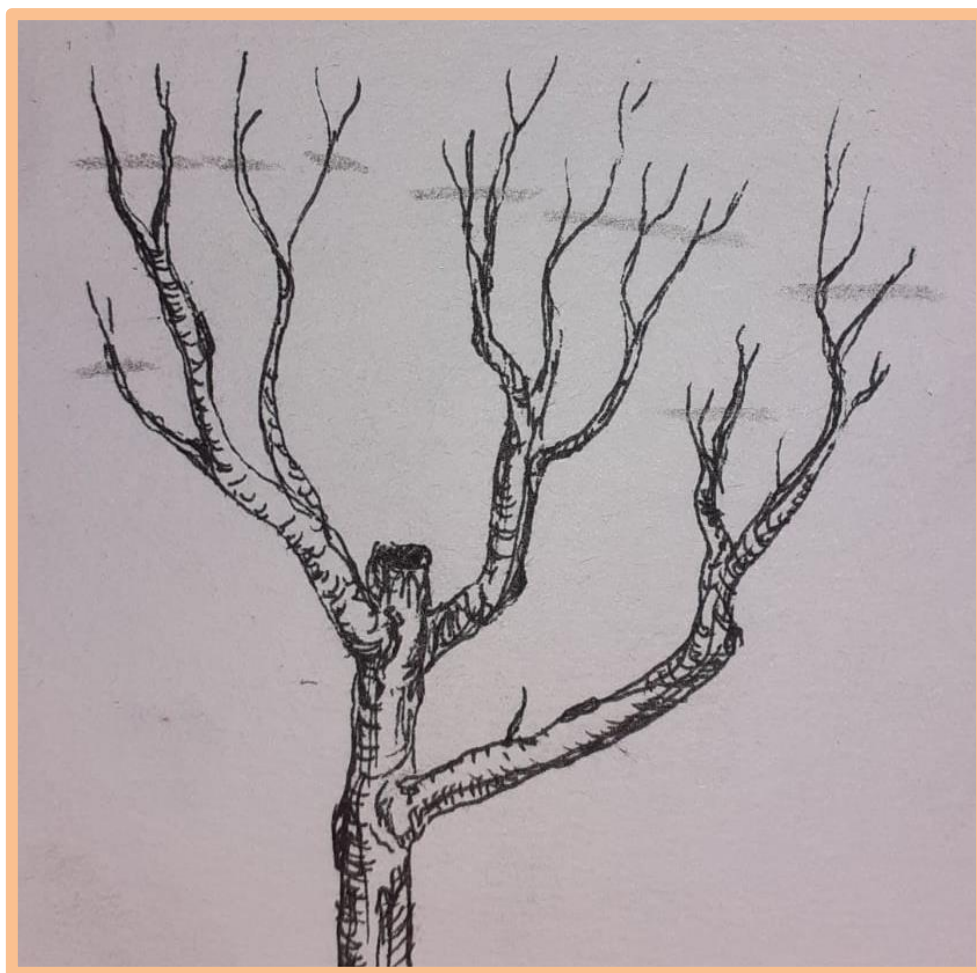

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

את הענפים הצעירים מקצרים בערך בשליש כדי לחזקם. ענפים ארוכים מידי נוטים להתכופף מפאת כובד משקלם ומשקל הפרי ולכן כדי לחזק את הענף יש לקצרו.

איור 4 : קיצור ענפים חדשים (איור : מעין שחל תדהר)

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

חשוב לדעת, כי עצי תות, תאנה וכן גפנים מצמיחים פירות על ענפים חדשים, בעוד שבעצים ממשפחת הוורדיים התמונה מורכבת קצת יותר. במרבית המינים הפריחה והפרי מופיעים בקצות ענפים בני יותר משנה ואלו דורשים כמה שיותר חשיפה לשמש ישירה, סניטציה ואוורור של החופה. בכל מקרה, למינים שונים מאפיינים שונים: באפרסק, למשל, הפריחה והפרי מופיעים בענפים בני שנה ומעלה; בתפוח – הפריחה והפרי מופיעים הן בעוקצים של השנה החדשה והן בענפים בני שנה עד ארבע, ואילו בעצי שזיף ומשמש – גם על ענפים צעירים (עם נטייה לפריחה בקצות הענפים). קיימים גם מינים כגון שקד, שבו נמנעים ככל הניתן מגיזום ומשתדלים לבצע רק סניטציה, כדי לא לפגוע בכמויות הפרי.

גיזומים "חריפים" יותר מבוצעים בעצי תות ותאנה, בעוד שבעצים ממשפחת הוורדיים מומלץ לשמור על הענפים הבוגרים. גיזום רימון שונה במקצת, שכן הרימון הוא למעשה שיח וימשיך לאורך כל חייו להוציא "חזירים" – חוטרים מבסיס העץ. את החוטרים הללו רצוי להסיר לגמרי, אם כי מומלץ לבחור מידי פעם חוטר אחד או שניים ולטפחם כדי שיהיו חלק משלד הרימון. כמו בעצי פרי נשירים אחרים יש לבנות את העץ בצורת גביע.

בגינה הקהילתית ניתן לבצע גיזום שונה במקצת, להותיר מבנה שיחי רב-גזעים, אך בצורה כזו שיאפשר חדירת אור ואוורור לכל חלקיו (גיזום ב'קומות'). אפשר לדלל ענפים ממרכז העץ וכן להסיר ענפים אנכים ולשמור על ענפים הנוטים ממרכז העץ כלפי חוץ, כדי לקבל מעין "מדפים" ("קומות"), שבבוא הזמן יישאו את הפרי.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

איור 5: "קומות" ברימון (איור: מעין שחל תדהר)

ישנן שיטות שונות לעיצוב עצים ואפשר להאריך ולכתוב על הנושא, אולם קצרה היריעה בחוברת זו ונסתפק במה שנכתב. לעצות, להדרכה ולשאלות נוספות, ניתן לפנות לאנשי מקצוע המלווים את הגינות. חשוב לדעת, שבכל המינים, פצעים גדולים בעץ עלולים להוביל לשינוי צבע נרחב ולריקבון בגזע. ללא התייחסות לעונות השנה ולמין העץ ניתן לומר באופן כללי, כי גיזום חריף של העצים, כלומר גיזום דרסטי של חלקי צמרת או של כל הצמרת, אינו מומלץ. גיזום צמרת גורם תמיד להתפרצות לא רצויה בגובה העץ, מייצר הצללה לפרי ומרחיק את הפירות מגובה הקוטף. כדי להנמיך את העץ רצוי לגזום נמוך. התגובה תהיה חידוש נוף באזור התחתון של העץ ויצירת ענפי פרי בחלק הרצוי. במיני עצים הרגישים למחלות (כגון משמש, דובדבן, תפוח או שזיף) אין לגזום ענפים שקוטרם מעל 5 ס"מ ואילו בעצים שהם יחסית עמידים לגורמי מחלה (אפרסק, פקאן ואפרסמון) ניתן לגזום ענפים שקוטרם עד 10 ס"מ.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

משחות גיזום: משחות גיזום נועדו לאטום את הפצע, למנוע חדירת גורמי מחלה ולעיתים גם לעודד הגלדה. למרות הכיסוי במשחות גיזום, לעיתים חודרות לעצים פטריות הגורמות לריקבון. במקרה כזה, אפילו הוספת פונגיצי (חומר הדברה נגד פטריות) לא תמיד מסייע. עם זאת, נמצא, כי למשחות גיזום ותרכובות שונות יש השפעה חיובית על התגובה לפצע, אם כי זו אינה מובהקת (תלוי בעונה ובמין העץ). אי לכך, מומלץ להשתמש במשחות גיזום, המכילות פונגיצידיים וחומרים נוספים המסייעים לחיטוי ולזירוז ההגלדה, מיד לאחר יצירת הפצעים.

קרקע

האדמות הכבדות מלאות במים ויש להימנע מלבצע בהן עיבודים עמוקים או להדקן. בקרקעות הקלות (חמרה, חול) ניתן לעבוד כרגיל, שכן תכולת החרסית בהן מועטה והן אינן מתהדקות. קילטורים שטחיים לשם עישוב או הצנעת קומפוסט, המבוצעים באמצעים ידניים, אפשריים עכשיו ככל עונה, אולם אם אין בהם צורך, יש להימנע מהם. בערוגות ותיקות אשר קיבלו במהלך השנים תוספת של חומר אורגני (קומפוסט וחיפוי צמחי) ניתן לראות כי הקרקע אינה מתהדקת בקלות כמו בערוגות חדשות. שינוי זה בהרכב הקרקע העילית מאפשר ספיחת מים טובה יותר, יחד עם חלחול טוב יותר. מאחר שהחומר האורגני בקרקע אינו מתהדק כמו החרסית ניתן לבצע בערוגות אלה יותר פעולות גם כאשר הן רטובות. זו אחת מהסיבות הרבות מדוע במהלך השנים כדאי להוסיף חומר אורגני לערוגות.

מזיקים

הטמפרטורות נמוכות ולכן פעילות החרקים מתונה. בגינה ניתן למצוא נוכחות של זחלי פרפרים וחגבים, אולם פעילותם מועטה. חלזונות וחשופיות נעים במרחבים הלחים, במיוחד אחרי גשם, כאשר הקרקע רטובה. על כל אלה ניתן להתגבר באמצעות איסוף ידני ולכן יש לחפש את עקבותיהם ונוכחותם בגינה. לקראת סוף חודש פברואר, כאשר מזג האוויר מתחיל להתחמם, נראה התגברות בפעילות החרקים. יש לשים לב לנוכחותם ולמצב העלים במיוחד לאחר מספר ימים של טמפרטורות גבוהות. נוכחות ציפורי השיר הקטנות בגינה (אדום חזה, סיבכי, ירגזי) תורמת רבות להקטנת מספר החרקים. השארת שיחים סבוכים, נקודות תצפית גבוהות ומים זמינים לרחצה ולשתיה מעודדים את נוכחותן של ציפורי השיר בגינה. ועוד יש לשים לב במיוחד להופעת טיפות צמג (גומי), שרף, חורים או נסורת על הגזע והבדים. אלו הם סימני חדירה לתוך העץ. אם נגלה אותם מוקדם, נוכל לשלוף זחלים נוברים (סס נמר, למשל) בעזרת חוט ברזל. אולם אם פספסנו את חלון ההזדמנות והזחל הנובר חודר עמוק אל הגזע או אל הענף, ניתן להדבירו על ידי טבילת קיסם אוזניים בחומר הדברה בעל לחץ אדים גבוה. את הקיסם נכניס דרך פתח כניסת הזחל ונאטום את הפתח בעזרת פלסטלינה או חומר דומה. לפני שמשתמשים בחומר הדברה יש לבדוק בתווית החומר אם הוא מורשה לשימוש. הבדיקה בוחנת גם מהו הנגע (מזיק או גורם מחלה) שנגדו אפשר להשתמש בתכשיר וכן מהו מין העץ שניתן ליישם

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטניים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

עליו את החומר. לדוגמה, אם נתבונן בתווית של אולטרה טרייסר ת.ר. גללה, כי החומר מורשה לשימוש כנגד סס הנמר בתפוח ובאגס, אך לא במינים אחרים.

עשבים

גם עשבי הבר צומחים לאט עקב הטמפרטורות הנמוכות ורק כאשר תחול התחממות הם מגיבים בצימוח נמרץ. בהמלצות של חודש ינואר הזכרנו את נושא הסלקציה למיני בר, שאותם נרצה לעודד בגינה, ובמהלך חודש פברואר ניתן להמשיך ולפעול בדרך זו כדי לשנות את איזון המינים והרכבם. בשל הגשמים וזרימת המים, רצוי לקצור את העשבים בגובה פני הקרקע או שניים עד שלושה ס"מ מתחת ולהשאיר את השורשים באדמה. דבר זה יפחית את סחף הקרקע, שכן שורשי הצמחים משמשים כיתדות עיגון. את העשב הקצור אפשר להשאיר כחיפוי בערוגות, להעבירו לערמת הקומפוסט או לקצוץ את העשבים ולהשרות אותם במשך כשבוע במים ואז להשקות איתם במשורה את הירקות. ההשריה גורמת למיצוי של יסודות הזנה והתמיסה המתקבלת משמשת כדשן נוזלי. מקובל להשתמש בסרפד במיצוי כזה משום שהסרפד צומח במקומות עשירים בחנקן ותכולת החנקן שלו גבוהה. אולם עשבי בר אחרים טובים גם הם לצורך העניין והכלל של "להשתמש במה שיש" נכון במקרה זה.

מחלות צמחים

בחודש זה פעילות מחלות הצמחים נמוכה אף היא. יוצאים מן הכלל הם בתי הצמיחה למיניהם (חממות, בתי רשת, מנהרות). אם למשל נגדל תותים במנהרות פוליאטילן, יש לדאוג לאוורור נאות של המנהרה, במיוחד כאשר הטמפרטורות והלחות גבוהות. באזורים מוצפים, ייתכן שנראה סימנים לריקבון שורשים אשר יתבטאו בכלורוזה של העלים (הצהבה). במקרים כאלה מומלץ להשאיר את עשבי הבר באזור המוצף/רווי ולאפשר לצמחים לאדות את המים (כל צמח הוא משאבה פעילה השואבת מים מן הקרקע אל האטמוספירה). פעולות של ניקוז והגבהה רצוי לעשות כאשר הקרקע יבשה. גם החודש, אם נראה התקפות נרחבות של מחלות וזיהינו אותן כמחלות פטרייתיות – ניתן להדבירן באמצעות תכשירים מבוססי שמנים.

המלצות לחודש מרס

מבוא

חודש מרס הוא חודש האביב הראשון בארצנו. הטמפרטורות עולות, כמויות הגשם קטנות והימים מתארכים. עדיין ייתכנו גשמים בחודש זה, אולם כמויות המשקעים קטנות יחסית לחודשי החורף שקדמו לו. בשבוע השלישי של החודש (21 למרס), מתרחש יום השוויון, שבו אורך היום והלילה שווה. כבר בתחילת החודש ניתן לראות את הקדמת הזריחה והתאחרות השקיעה ובממוצע יש 12 שעות קרינה על פני האדמה. למרות ההתחממות והתארכות היום, עדיין ייתכנו טמפרטורות קרות ובעבר אף היו אירועי שלג בחודש מרס. מאחר שזהו חודש מעבר, הוא מתאפיין בחוסר עקביות והתנודות בתוך החודש ובין חודשי מרס משנה לשנה יכולות להיות גדולות,

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

הן מבחינת משקעים והן מבחינת טמפרטורות, לכן מומלץ עדיין לא לאכסן את שכמיות הגשם, אבל כבר ניתן להוציא את הכובע רחב השוליים מארון הבגדים...

בגן הנוי

זהו חודש מצוין לשתילות. הטמפרטורות הנוחות, יחד עם נוכחות מים בקרקע, מאפשרות קליטה טובה של השתילים הצעירים. בשתילות חדשות כדאי להשקות עד שהשתילים ייקלטו. זהו זמן טוב לבדוק ולהכין את מערכת ההשקיה. עם התחממות הקרקע והאוויר אפשר לגזום את השיחים שעם גיזומם המתנו מפאת האפשרות לקרה. במרס מגיעה לשיאה עוצמת פריחת פרחי הבר וכדי לקבל מופע גם בשנה הבאה, יש לאפשר להם לפרוח ואף להבשיל זרעים. מומלץ להימנע מגיזום שיחים אשר התמלאו בניצני פריחה (אזוביון, לוטם), משום שאם נגזום אותם לא נקבל מופע פורח.

בגן הירק

בתחילת החודש עדיין ייתכנו טמפרטורות קרות ולכן ניתן לשתול ולזרוע גידולים חורפיים (רצוי כאלה בעלי תקופת גידול קצרה, כגון קולורבי, צנונית, סלק, חסה ושאר עלים ירוקים). זהו זמן מתאים לזריעה של תפוחי אדמה ולקראת סוף החודש אפשר כבר להתחיל לשתול ולזרוע גידולי קיץ. ממשפחת הסולנניים: עגבניות, חצילים ופלפלים; ממשפחת הדלועים: מלפפונים, דלוריות, דלעות, קישואים, מלונים ואבטיחים. באזורים החמים ניתן לזרוע, החל מתחילת מרס, תירס ובמיה ולשתול ריחן, בעוד שבאזורים קרים יותר יש לחכות לסוף החודש או לחודש אפריל. בתקופה זו עולות תפוחות הארטישוק ומבשילים תותי השדה ויש לאוספם. במיוחד יש לתת את הדעת על תותי השדה, שכן הם אהובים לא רק עלינו, אלא גם על ציפורים, חלזונות, חשופיות וכמובן ילדים (שלעיתים יכולים להיות המזיק העיקרי בגן הירק). גידולי החורף הוותיקים מגיבים לטמפרטורות הנוחות ולקרינה בצימוח מוגבר ויש לקטוף ולאסוף את תוצרת הגן בתדירות גבוהה. הכנת ערוגות חדשות יש לבצע עם תוספת של 30 ליטר למטר רבוע (פחות בקרקעות חרסיתיות ותיקות ויותר בקרקעות חוליות חדשות). את הקומפוסט נצניע ב-20 ס"מ עליונים של הקרקע באמצעות מעדר או **מקלטרת**. אין צורך להצניע קומפוסט עמוק יותר, שכן ממילא עם ההשקיה החנקן, שהוא יסוד ההזנה העיקרי, נשטף אל עומק הקרקע.

בבוסתן

עצי הפרי מבלבים ואם במקרה איחרנו לגזום אותם, עדיין ניתן לעשות זאת לפני שיצמיחו עלווה סבוכה. על פצעי גיזום מעל גודל של 25 מילימטר (1 אינץ') רצוי למרוח משחת גיזום. לכללי גיזום עצים נשירים יש לעיין בהמלצות של חודש פברואר (ראו לעיל). אם ברצוננו לגזום עצי הדר או עצים סובטרופיים אחרים (גויאבה, אנונה), אפשר לעשות זאת כעת, כאשר סכנת הקרה חלפה.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

החודש זהו זמן טוב לתת מנת קומפוסט לעצים בבוסתן. תחילה יש לגרוף את החיפוי או את חלקו ולהזיז את הטפטפות. לאחר מכן נצניע את הקומפוסט בקלטור שטחי סביב העץ, נניח את מעגל הטפטפות בחזרה מעל הקומפוסט המוצנע ונחזיר את החיפוי. בהזדמנות זו מומלץ גם לבצע שטיפה של קווי ההשקיה ולאתר נזילות או פיצוצים במערכת ההשקיה. אין צורך להתחיל את השקיית העצים כל עוד הקרקע רוויה במים ומכיוון שהעצים שותים, מרבדים עמוקים יותר של הקרקע עדיין רטובים וניתן לחכות עם ההשקיה לפחות עד אפריל (מה גם שייכתנו עוד גשמים במהלך החודש). אם שתלנו צמחי כיסוי בינות לאילנות (תלתן, בקיה), עלינו לתזמן את מועד הקציר שלהם לפי הפריחה (בזמן הפריחה מגיעה קשירת החנקן לשיאה). אם נתמהמה וצמחי הכיסוי יחלו בייצור זרעים, אזי החנקן הזמין, הנמצא ברובו בעלווה, מועבר אל הזרעים וכך תימנע תוספת החנקן מן הקרקע ובשל כך מעצי הבוסתן.

קרקע

הקרקע העליונה מתחילה להתייבש, הן בשל הטמפרטורות העולות והן בשל ניצול המים על ידי הצמחים. בקרקע יבשה יחסית ניתן כבר לבצע עיבודים שטחיים (עידור, קלטור), אולם עדיין רצוי להמתין עם עיבודי עומק, שכן מתחת ל-30 ס"מ בקירוב הקרקע עדיין רטובה. בקרקע חולית עם תכולת חרסית נמוכה אין מניעה לבצע עיבודים במהלך כל השנה, משום שהקרקע אינה מתהדקת. בגן הירק ובבוסתן, הפועלים על פי עקרונות החקלאות האורגנית, נמנע בכל מקרה מלבצע עיבודים עמוקים וכדאי לאמץ גישה זו גם בגינות הקהילה. הימנעות מעיבוד עמוק מאפשרת לרשת צפופה של פטריות ושאר מיקרואורגניזמים להשתכב (מלשון שכבה) בעומקים שונים בהתאם לכמויות האוויר, האור והלחות ברובדי הקרקע השונים. יצורים זעירים אלה אחראים, בין השאר, על בריאות הקרקע ומסייעים לצמחים בגינה בקליטת מינרלים, עמידות בתנאי עקה (Stress) ובהתגברות על מחלות. עיבודים עמוקים ניתן לבצע במקרה של הידוק קרקע משמעותי או שיבוש בעשבים מעמיקי שורש (יבלית, גומא הפקעים). הפיכת הקרקע גורמת לייבושה וכך יש פחות אחיזה לעשבים הנ"ל, אולם הפיכתה משבשת את תנאי הגידול של המיקרואורגניזמים ופוגעת בהם.

מזיקים

עליית הטמפרטורות ושעות האור המתארכות גורמות לפעילות ענפה של חרקים. האביב הוא זמן של הכנימות ושל זחלי הפרפרים וברוב המקרים נוכחותם רצויה, משום שהם משמשים מזון לשלל יצורים. כנימות עלה מתרבות בדרך כלל על גבי צמחים אשר מערכת החיסון שלהם ירודה או כאלה הנמצאים בעקה. לרוב ניתן למצוא הן את הכנימות והן את הזחלים מרוכזים על גבי צמח אחד או מספר צמחים. במקרה כזה קל לטפל בהם (אם נתפוס אותם בזמן). זחלים ניתן לאסוף, אולם יש לשים-לב, כי ייתכן שזחלים אשר אינם נעים כבר מוטפלים* על ידי צרעות טפיליות וכדאי להשאירן באין מפריע. כך נקבל דור נוסף של צרעות טפיליות בגינה. הדבר נכון גם לגבי כנימות, אשר משמשות כמזון למגוון רחב של טורפים (צרעות טפיליות, מושיות, ציפורים, עכבישים). חגבים וחרגולים קשה יותר לתפוס, מאחר שהם מוסווים היטב, אולם בדרך כלל הם מדלגים בין הצמחים ולא מחסלים

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

חלקה שלמה. על שתילים צעירים ניתן להגן בתקופת הצימוח הראשונה באמצעים מכניים (רשת/בקבוק), כפי המפורט בהמלצות לחודש ספטמבר. אם בכל זאת נבחר להתערב ולהדביר, רצוי לעשות זאת באמצעות חומרים שאינם שאריתיים**, אינם מצטברים בשרשרת המזון ואינם פוגעים בשאר היצורים החיים בגינה ובבוסתן. גם החודש יש לגלות ערנות במיוחד לגבי מזיקי שלד (סס נמר, קפנודיס) הפוגעים בעצים. נחפש חורי כניסה על הגזע וקרוב לקרקע וכן על ענפים ראשיים ונהיה ערים לגבי ערמות נסורת למרגלות העץ או לצמג הנוטף מן העץ. אם גילינו חור כניסה, ננסה "לדוג" את הזחל בעזרת חוט ברזל דק ובמקרה שלא הצלחנו אפשר להשתמש בחומר הדברה נקודתי.

נזכיר שוב, כי בגינות הקהילתיות נעדיף להסתמך על הדברה ביולוגית טבעית ולכן מומלץ לעודד מגוון ביולוגי ולהימנע מהדברה כימית.

*הצרעה הטפילית משתקת את קורבנה ומטילה בתוכו ביצה/ביצים. הזחלים בוקעים בתוך הקורבן המשותק וניזונים ממנו.
**חומר שאינו שאריתי מתפרק בקצב מהיר יחסית (ימים עד שבועות) ואינו נשאר בסביבה לאורך זמן.

עשבים

הצמחייה מגיבה לאור ולטמפרטורה ועשבי הבר "מזנקים" למעלה. הקרקע עדיין מכילה מים ולצמחי הבר יש עתה את התנאים המושלמים לצמיחה ולפריחה. עשבי הבר רצויים בגינה, אך לא בגן הירק, שכן הם תורמים ליציבות המערכת האקולוגית ומשמשים בית גידול לשלל יצורים חיים, אולם אם הם מתחרים עם גידולי התרבות שלנו, מומלץ לדכאם. בדרך כלל עישוב בסכין בין הירקות "עושה את העבודה", ומסביב לערוגות ניתן לעשב באמצעות חרמש. רצוי להשאיר את העשבים הקצורים על גבי הקרקע ליצירת חיפוי או להעבירם אל ערמת הקומפוסט. שטחים פתוחים רצוי להשאיר עם כיסוי של צמחייה. מלבד מינים ראשוניים (חלמית, חרדל, גדילן), את רוב עשבי הבר ניתן לכסח בקלות לאחר שהתייבשו. השארת צמחיית הבר מסייעת לרוקן את המים הזמינים משכבת הקרקע העליונה ומקשה על עשבים קיציים לנבוט (כף אווז, ירבוז, קייצת), כך שאם נמתין בסבלנות (אי-עשייה קשה לעיתים יותר מעשייה) תהיה עבודת הכיסוח והעישוב בשטחים פתוחים קלה יותר.

מחלות צמחים

הטמפרטורות בחודש מרס הן מיטביות להתפתחותן של פטריות עלים. התנאים המיוחדים לחודש זה נעים בין רטיבות ליובש ומשחקים לידי שתי פטריות עיקריות, האחת, הקימחון חובב היובש, הנראה כשמו (מעין אבק לבן/אפור, הנמצא בעיקר בחלק התחתון של העלה) ובתנאי רטיבות מופיע פחות. האחרת, החילדון (מעין כתמים בגון חלודה על העלה) חובב הלחות. מספר שעות של רטיבות (גשם, השקיה, טל) מספיקות בדרך כלל להתפשטותו. באביב יבש יחסית נראה יותר מן הקימחון ובאביב רטוב ולח יותר מן החילדון. עם זיהוי המחלות, ניתן להסיר עלים נגועים באופן זהיר (לא לפזר נבגים) ועל ידי כך להפחית את קצב התפשטות הפטרייה. אם הפטרייה השתלטה על חלק ניכר מן הצמח/צמחים, מומלץ לטפל עם תכשירים מבוססי שמנים. בקימחון ניתן לטפל גם עם חלב. בריסוס על ידי התכשירים השונים יש לשטוף את הצמח עד נגר ולרסס גם את חלקם התחתון של העלים.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטניים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

המלצות לחודש אפריל

מבוא

חודש אפריל, השני בחודשי האביב, מתאפיין במיעוט משקעים ובעלייה בטמפרטורות (יחסית לחודש מרס הקודם לו). עם זאת, זהו חודש הפכפך מבחינת מזג האוויר כשאר חודשי המעבר ולכן ייתכנו שינויים בתוך החודש, כמו בין חודשי אפריל במהלך השנים. ייתכנו ימים חמים, אך גם קרירים והפרש הטמפרטורות בין היום ללילה הוא גדול יחסית. שעות האור מתרבות והולכות וסכנת קרה כמעט שאינה קיימת. לקראת סופו של החודש אפשר כבר לחוש בקיץ המתקרב.

בגן הנוי

זמן מצוין לבדוק, לשטוף ולהכין את מערכות ההשקיה לקיץ. רוב צמחי הנוי מלבליים ועלוותם החדשה מוסיפה עניין וצבע בגן הנוי. בהתאם לכמויות המשקעים ולפיזור הגשמים, גלי הפריחה של צמחי הבר יכולים להימשך בד בבד עם ייצור הזרעים. קציר/כיסוח של צמחי הבר בתקופה זו ולא מאוחר יותר, מעודד זנים בעלי פריחה מוקדמת וייצור מהיר של זרעים (הכלנית כבר החלה להפיץ זרעים ואילו הפרג טרם). הלוטמים והמרוות מוסיפים בפריחתם והגן נמלא חיים וזמזום חרקים. זהו זמן טוב לנטיעה ולשתילה וניתן להשתמש בחומר הצמחי אשר נקצר כחיפוי לשתילים הרכים או לעצים. שכבת חיפוי עבה על גבי צינורות הטפטוף מקטינה את כמות הנזקים העלולים להיגרם לצנרת במהלך עונת ההשקיה (בגלל כלבים, קיפודים, ציפורים).

בגן הירק

במהלך החודש ובעיקר לקראת סופו, כאשר מתחמם עוד יותר, אפשר להחליף את גידולי החורף המאוחרים בגידולי קיץ. מלבד הצמחים המתאימים לשתילה בעונה (ראו פירוט בהמלצות לחודש מרס), כדוגמת צמחים ממשפחת הסולנניים והדלועים, אפריל הוא חודש מצוין לזריעה של תירס וריחן (אשר איתם חיכנו עד אשר יסתיים חודש מרס). לקראת סוף החודש ניתן כבר לשתול ייחורי בטטה או לשמור להם מקום על חשבון גידולי החורף אשר עדיין נמצאים בגינה. בוודאי ישנה תוצרת רבה אשר עדיין מבשילה בגינה (ארטישוק, תות שדה, חסה ושאר ירקות) ולכן אם נחכה עם החלפת הגידולים, נוכל לזרוע או לשתול שתילי קיץ קטנים בעציצים ולהעביר אותם לאדמה גדולים יותר כאשר יתפנה עבורם מקום. מומלץ לא לשמור שתילים קטנים במגשי שתילה לאורך זמן, שכן השורשים מסתלסלים סביב עצמם והתפתחות הצמחים מעוכבת. זו עונה יפה לשתול צמחי תבלין, אשר יגיבו לטמפרטורות הנוחות בצימוח נמרץ. בין צמחי התבלין אשר כבר מבוססים בגינה נוכל להבחין בין אלה הזקוקים לטמפרטורות גבוהות כדי להתחיל לצמוח (עשב לימון, לואיזה) וכאלה שהחלו בצימוח נמרץ כבר במהלך סוף החורף (קורנית, אזוב, אורגנו). את המקדימים ניתן כבר להתחיל לקצור (תלוי כמובן ברמת הצימוח ובעיתוי הפריחה), בעוד שלגבי המאחרים מומלץ להמתין עד שיצמיחו עלווה מפותחת יותר. שתילות וזריעות במועד זה יש להשקות, שכן מרבית המים בפרופיל הקרקע העליון (0-30 ס"מ) נצרכו כבר על ידי גידולי החורף

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטניים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

והאדמה ברובה יבשה למגע. עם הפעלת מערכת ההשקיה רצוי לבצע שטיפה של קווי הטפטוף על ידי פתיחת הסופיות בכל קו והזרמת מים למשך מספר שניות. במערכות השקיה בנות שנים אחדות יש לעבור על הקווים ולבדוק שאין טפטפות סתומות. כמו כן, יש לנקות מסננים ולהחליף במידת הצורך סוללות במחשבי ההשקיה.

בבוסתן

החודש ניתן לראות כבר כי חלק מהעצים סיימו לפרוח והחלו לחנוט פירות (זני שקד, אפרסק, נקטרינה, תות עץ) וחלק נמצאים עתה בשלב הפריחה (זני הדורים, אגס, תפוח). השוני בין הזנים משפיע על הפריחה, כשם שמיקום גיאוגרפי משפיע, אולם בבוסתן שתוכנן לתנובה מדורגת של פירות ניתן למצוא החודש תמהיל בין הפריחה לחנטה. על אף שפרחי העצים יפים עד מאוד, הימנעו מלקטוף אותם, שכן כל פרח הוא פרי פוטנציאלי. כמו כן, שימו לב לדבורים החרוצות העוסקות במלאכת ההפריה והימנעו מטיפולים אשר עלולים לפגוע בהן. ברוב הארץ אין עדיין צורך להתחיל להשקות את העצים (למעט נטיעות חדשות), שכן השורשים נמצאים בשכבות הקרקע העמוקות והם אינם זקוקים לתוספת השקיה. נטיעות של עצי פרי בעונה זו מתאימות לכל חלקי הארץ. אם מבצעים נטיעות של עצי פרי נדרשת השקיה סדירה, שכן גם אם הקרקע לחה, שורשי השתילים הצעירים טרם התבססו לעומק. נזכיר שוב, כי זהו הזמן, לפני בוא הקיץ, לבצע בדיקה, שטיפה ותיקונים במערכת ההשקיה. בנוסף לכך, מומלץ להניח שכבת חיפוי עבה על גבי טבעות הטפטוף ולהיעזר לצורך כך בעשבייה למכביר, הקיימת בתקופה זו, שניתן לקצור אותה ולחפות עמה.

שרקע

בדרך כלל בחודש זה אין גשמים משמעותיים והקרקע העליונה מתייבשת במהלך יום או יומיים מהגשם האחרון ולכן ניתן לבצע הכנת ערוגות או עבודת קלטור באופן די חופשי. בגן הירק אין צורך לפלוח את הקרקע לעומק רב יותר מ-20 ס"מ (עיינו בהמלצות לחודש מרס להסבר מפורט יותר). בקרקעות חוליות, בשל תאחיזת המים הנמוכה, יש לשים לב ללחות הקרקע ולהשקות לעיתים תכופות יותר. בקרקע כבדה, מרווחי ההשקיה גדולים יותר. אזורים אשר סבלו מדריכה ומהידוק במהלך החורף, כאשר הקרקע הייתה רטובה, ניתן "לפתוח" בעזרת מכוש או קלשון כדי שיהיה אפשר לגדל בהם. ככלל, כדאי להשאיר על גבי הקרקע את שרידי הצמחים שגדלו בה (חיפוי) ובתוך הקרקע את השורשים. שמירה על עקרונות אלו לאורך שנים מבטיחה שיפור במבנה הקרקע ובתכונות הפיסיקליות שלה (תאחיזת מים, אוורור, מניעת הידוק). ישנה חשיבות ל"השכבתם" של עשבי החורף על גבי הקרקע כדי שיבואו במגע עם האורגניזמים השוכנים בקרקע ויתפרקו. ממילא אנו לא מעוניינים להשאיר עשבייה יבשה וגבוהה בכל שטח הגינה.

מזיקים

האביב רווי בשלל זמזומים, ציוצים ורחשים. הטבע מתעורר מתרדמת החורף ועתה הכול מקפץ, זוחל ומעופף. לפני שמתחילים בעבודה שברצונכם לבצע בערוגות, עצרו לרגע והתבוננו בשקט. בוודאי תבחינו בתנועה כלשהי.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

אם תמתינו עוד רגע ותתנו לעיניכם להתרגל, תגלו שיש חיים בכל. כמעט על כל צמח תמצאו חרק – נמלה, כנימה או חיפושית. ודאי תוכלו להבחין בעכבישים המתרוצצים בין הצמחים, או ברשתותיהם הפרוסות (השכימו לגינה ותראו את הרשתות מתנוצצות מטל). סביר להניח, כי לא תזהו את כל החרקים, ועל אף שזיהוי והגדרה היא פתח לעולם שלם של ידע, אין הדבר הכרחי כדי לגדל ירקות בהצלחה. אם הגינה אכן שופעת חרקים כמתואר לעיל, אנו יכולים להסיר דאגה מליבנו, שכן רבים מן החרקים שנראה הם טורפים (פשפשים, חיפושיות, צרעות, גמל שלמה) ובוודאי העכבישים. ציפורים רבות מלקטות חרקים בין הירקות וגם לטאות, חומטים, נדלים וחדפים צריכים לאכול משהו. לכן, אם מצאנו היום צבר ביצים של פרפר בתחתית עלה, אין ערובה לכך שנמצא אותו גם למחרת. הצופית מלקטת כנימות עלה במקורה החד וציפורי השיר הגדולות יותר זוללות בשמחה זחלים, חיפושיות ושאר חרקים. אם זיהינו נזק לאחד או יותר מן הצמחים בגינה (מקבץ גדול של כנימות או עלים אכולים במידה ניכרת), ננסה לזהות את המזיק ולטפל בו באופן נקודתי על ידי הסרה או לכידה. אם אנו שוקלים להשתמש בחומר הדברה, יש לזכור כי עוד יצורים ניזונים מן המזיקים הללו ומומלץ לנו להמתין במהלך יום או יותר ולראות האם משהו השתנה ומה נשתנה? ייתכן שהבעיה תיפטר מעצמה.

כנימות עלה מוטפלות (מומיות) על ידי צרעות טפיליות (צילום: אלעד טנא)

עשבים

כתלות בטמפרטורות, באורך היום ובכמות הגשמים, עשבי הבר העונתיים של החורף מתחילים לייצר זרעים ולהתייבש. אם נבחר להשאיר מין מסוים או לדכא מין אחר, נוכל עתה לעשב או להשאיר את הצמח עד שיבשיל זרעים. שטחים פתוחים ניתן לקצור בסכין או במגל, בחרמש, במכסחת דשא או במכסחת שרשראות (בהתאם לגודל השטח ולטופוגרפיה שלו). קציר במהלך חודש אפריל נעשה בעיקר לשם הנמכת גובה העשב, שכן כל עוד

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

השורשים נותרים בקרקע ונותרת בה לחות, מרבית מן הצמחים מתחדשים לאחר הכיסוח הראשוני. כל עוד עשבי החורף מכסים את השטח הם ממשיכים להשתמש במים הזמינים בקרקע ומפחיתים בכך את כמות המים שתעמוד לרשות עשבי הקיץ החד-שנתיים. בקרקעות שעברו עיבוד, במיוחד בקרקעות מושקות, ניתן לראות נביטות של עשבי קיץ, אך גם נביטות של עשבי חורף מאוחרים. רצוי לקלטר נבטים אלה ממש עם נביטתם, שכן הדבר מבטיח פחות עבודה בהמשך. אם בחרתם לעבוד בערוגות עם קרקע חשופה, בצעו בהן קלטור שבועי והן תשארה "נקיות" מעשבים. אם הערוגות מחופות היטב בשרידי עשביית חורף (רצוי ללא זרעים), קש או עלים, כמות העישוב קטנה באופן משמעותי. במקרה כזה, במקום לקלטר את שטח הערוגה החשוף, ניתן "לשלוף" את העשבים בקלות רבה. שיטה יעילה נוספת היא עישוב בסכין ובלבד שמחדירים את הלהב כשני ס"מ בעומק הקרקע כדי לחתוך את העשב מתחת לנקודת ההתחדשות שלו. חלק מעשבי הקיץ הנובטים, כגון ירבוזים למיניהם, רגלת הגינה וכף אווז – טובים למאכל.

מחלות צמחים

מחלות פטרייתיות במהלך האביב אינן דבר נדיר. טמפרטורה נוחה ותנאי לחות בדרך כלל עוזרים בהפצת הנבגים. אם נתקלנו במחלה הממוטטת שתילים צעירים, רצוי לעקור ולהשליך את השתילים החולים, להצניע קומפוסט בקרקע בכמות של לפחות 10 ליטר למטר רבוע ולשתול מחדש מינים אחרים. תוספת קבועה של קומפוסט תורמת בדיכוי פתוגנים (גורמי מחלה) של הקרקע. אם כך עשינו, נותר לנו בעיקר לשמור מפני מחלות המועברות בין הצמחים. תיעוד של החלקות והערוגות בהקשר למחלות צמחים יכול לשמש ככלי עזר מועיל, שכן כך לא נחזור על אותו גידול שחלה באותו מקום שבו התרחשה המחלה. זהו העיקרון במחזור זרעים (ראו המלצות לחודש ינואר). אם הדבר אינו מקשה עלינו יתר על המידה, נוכל לחלק את הערוגות למקטעי גידול של צמחים שונים. כך ניצור גיוון ושונות בתוך הערוגה, שיתרמו ליציבות הכללית ולבריאותה של הגינה. באמצעות סניטציה אפשר לשמור מפני העברה של מחלות בין צמחים. לאחר שעידנו חלקה עם צמחים חולים, יש לחטא את כלי העבודה, לרבות מעדר, קלשון ואת, אך גם את המזמרות וכפות השתילה. חיטוי בסיסי הוא שטיפה במים ובסבון, אך ניתן להשתמש גם באקונומיקה (בדילול 20 מ"ל לליטר מים) ואפילו חומץ יועיל. במהלך גיזום עצים, למשל, אנו מעבירים באמצעות המשור או המזמרה נגעים מרקמה חולה שגזמנו אל העץ הבא שבו נטפל. לכן טבילה של הלהב למשך מספר שניות באקונומיקה יכולה לעשות את ההבדל בין אילוח העץ בפתוגנים או לא. אביב שמח ופורה!

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית

ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

המלצות לחודש מאי

מבוא

חודש מאי בארצנו הוא חודש המעבר בין האביב לקיץ. כבכל תקופת מעבר צפויים להיות בו ימים חמים וגם קרירים יותר ולעיתים נדירות אף ייתכן גשם. בהתאם לאזור בארץ, לטמפרטורה ולכמות המשקעים שירדה בחורף, ניתן למצוא בחודש זה הן אוכלוסיות של עשביית חורף והן של עשביית קיץ, הנובטת על בסיס מים שאריתיים בקרקע. בדרך כלל בחודש זה הטמפרטורות נוחות ומתאימות לגידול רוב צמחי התרבות, צמחים רב-שנתיים (שיחים, עצים) וירקות קיץ.

בגן הנוי

השיחים והעצים מגיבים לטמפרטורות העולות בקצב צימוח נמרץ וניתן לבצע גיזומים ללא חשש. ישנם לא מעט שיחים פורחים בתקופה זו והפריחה נחוצה לדבורים לשם הפקת דבש. לכן חשוב לא לגזום שיחים פורחים, אלא רק לאחר שסיימו את פריחתם. עשבי החורף עולים גם הם לפריחה וזה הזמן לכסח בחרמשים את שטחי הציבור. יש לתת את הדעת על עיתוי כיסוח עשבי החורף, שכן כל עוד יש מים זמינים בקרקע הצימוח ימשיך גם לאחר הכיסוח ויהיה צורך לחזור עליו שנית. עם התחלת עונת ההשקיה יש לבדוק את תקינות המחשבים והקווים ולתקן פריצות ונזילות.

בגן הירק

חודש מאי מתאפיין בהתחלת צימוח ניכר של ירקות הקיץ, יחד עם סיום העונה של ירקות החורף אשר בדרך כלל קשה יותר לגדלם בקיץ הישראלי ללא אמצעים אגרוטכניים. רוב צמחי התבלין הרב-שנתיים נמצאים בשיאם בחודש זה, שהוא עונה טובה לקצור אותם ולייבשם וניתן עדיין לזרוע ולשתול ירקות קיץ. ירקות מומלצים לזריעה/שתילה בחודש מאי: קישוא, אבטיח, מלון, מיני דלעות, תירס, מיני שעועית, ריחן, במיה, עגבנייה, חציל, פלפל, בצל (יבש), חסה, פטרוזיליה, חמנית, בטטה (ייחורים). אנו ממליצים לנהל יומן גינה ולהקפיד על מחזור זרעים כדי למנוע התבססות של פתוגנים (גורמי מחלה) בקרקע. בנוסף לשתילת ירקות קיץ, זוהי עונה טובה לשתול צמחי תבלין רב-שנתיים: אורגנו, אזוב (זעתר), פלרגונין חריף, לימונית (עשב לימון), לואיזה, רוזמרין רפואי, מיני אזוביון (לוונדר). את כל השתילות החדשות יש להשקות השקיה יומית במהלך הקליטה ולהמעיט את ההשקיות עם התבססות הצמח. קצב הצימוח הגבוה של ירקות הקיץ, במיוחד של דלועים, מצריך נוכחות של מספיק מים זמינים להתפתחות תקינה. הדרך הפשוטה ביותר לדעת מתי להשקות היא לחפור מעט בקרקע ולבדוק אם היא לחה או יבשה. יש להעדיף השקיה בטפטוף על המטרה, הן מבחינת חיסכון וניצול נכון של המים והן כדי להימנע מעודף לחות בעלווה, המעודדת התפתחות פטריות. מאחר שבגן הירק המגוון גדלים מינים רבים של ירקות, לא ניתן לקבוע המלצות מדויקות לכמויות מים (דוגמה לחישוב כללי של כמויות להשקיה בגן הירק

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

ניתן למצוא בהמלצות לחודש יוני). נזכיר שוב את חשיבות חיפוי הקרקע לשימור לחות ולהקטנת התחרות על המים עם עשבי הבר.

בבוסתן

עצי הפרי נמצאים בשלב חנטה מתקדם (תלוי במין העץ והזן) ויש לשים לב לקצב הבשלת הפירות, שעם הבשלתם מגיעים שני המזיקים העיקריים לבוסתן: הציפורים וזבוב הפירות הים-תיכוני (*Ceratitis capitata*). כיסוי ברשתות היא הדרך הטובה ביותר למנוע נזקים לפרי. רשתות מגיעות בצפיפות שונה, כאשר צפיפות הרשת מבטאת בערך "מש" שהוא מספר החורים ל-2.54 ס"מ (אינטש). ככל שהערך "מש" גבוה יותר – הרשת צפופה יותר. כדי למנוע מציפורים ומזבוב הפירות הים-תיכוני להגיע אל הפרי מספיקה רשת של 17 "מש" (הרשת המועדפת היא רשת קריסטל לבנה שקופה). אין צורך ליישם רשתות צפופות יותר, שכן הרשת מצלה על העץ ותורמת להצטברות לחות שעלולה לעודד התפתחות פטריות. כדי להשתמש ברשת לאורך שנים, יש להניחה ולהסירה בזהירות ולמנוע קרעים וכן לגזום את העץ לממדים המתאימים לכיסוי. את תחתית הרשת קושרים על גבי הגזע ומסירים אותה עם סיום קטיפת הפרי. שיטה נוספת היא לכסות את הפירות עצמם או את קצות הענפים בשקיות רשת ('אורגנזה') או נייר.

קיימות גם שיטות נוספות להגן על הפרי באמצעות מלכודות משיכה או בלבול, חוטי פרומון, ועוד. לכל שיטה יתרונות וחסרונות. השקיית עצי הפרי ניתן לבצע בטפטוף או במתזים. השקיה בטפטוף חסכונית יותר במים, אולם מגבילה את התפתחות בית השורשים רק לאזורים הרטובים. השקיה במתזים מאפשרת התפתחות טובה יותר של שורשים בכל האזור הרטוב, אולם מעודדת עשבייה. בחודש מאי תיתכן רטיבות בקרקע (תלוי במיקום בארץ ובפיזור גשמי החורף). כדי לאפשר לעצים לנצל מים אלה, מומלץ להשקות השקיות ארוכות/עמוקות אשר יעודדו את השורשים לחדור לעומק הקרקע.

תמונות כיסוי עץ ברשת שקיות ניר ואורגנזה

קרקע

אם לא יישמנו קומפוסט בתחילת האביב, יש להוסיף עכשיו קומפוסט לקרקע. בערוגות חדשות מומלץ להוסיף כמות של 30 ליטר/מ"ר, כאשר הכמות פוחתת עם השנים ובהתאם לוותק הערוגה. חיפוי קרקע ניתן לבצע באמצעות שאריות עשבי החורף, אולם יש לתת את הדעת על נוכחות זרעים של עשבי בר אשר בשלב זה הבשילו ויינבטו עם בוא החורף. לא מומלץ לבצע חיפוי בחומר מעוצה (נסורת, רסק גזם) בשל יחס הפחמן/חנקן הגבוה שלו, העלול לגרוע מן החנקן הזמין לירקות במהלך עונת הגידול. גידולים קיימים ורב-שנתיים אפשר גם לדשן באמצעות תה קומפוסט/סרפד מדולל 1:10 על גבי העלווה או ליד השורשים, באמצעות ורמיקומפוסט (קומפוסט תולעים אדומות) או כופתיות זבל פרות ועופות בהצנעה שטחית ליד הטפטפות. החודש אפשר גם לבצע עיבודי

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

קרקע ללא חשש של שחיקה מוגברת או סחף. עם זאת, נזכיר שאי-פליחת הקרקע שומרת על בריאותה ותורמת להעלאת פוריותה במהלך השנים. משום כך נבצע עיבודים שטחיים, כגון קלטור ותיחוח* (הגדרות) (אם יש בהם צורך) ונשתדל להימנע מעיבודים עמוקים, כדוגמת חריש או הפיכה. אם דרוש אוורור בקרקע שנדחסה יתר על המידה, ניתן לחורר אותה בעזרת קלשון מבלי להפוך פיזית את הקרקע.

*קלטור הוא חריצת הקרקע בעזרת כלי מתאים (מקלטרת). הקלטור נועד בעיקר לחתוך שורשים של עשבים. תיחוח הוא הפיכת השכבה העליונה של הקרקע והוא מיושם בעיקר כדי להצניע קומפוסט ולהכין את הקרקע לזריעה/שתילה.

מזיקים

בשל הטמפרטורות הגבוהות ונוכחות מים בשטח (השקיה), פעילות החרקים בגינה בחודש מאי מרובה. מאחר שגישת ההדברה המשולבת היא הרווחת ברוב הגינות הקהילתיות, רצוי לנטר נוכחות חרקים באופן קבוע. ניתן לעשות זאת באמצעות הפעלות קהילתיות או משחקים עם הילדים. יחדיו מחפשים, מזהים ואם צריך גם אוספים או לוכדים חרקים. בחודש זה נראה הרבה כנימות אשר יעלמו עם בוא גלי החום הצפויים. נמצא בוודאי בגינה את כל שלבי הגלגול של מושית השבע (*Coccinella septempunctata*), הידועה בשם "פרת משה רבנו", שהיא אויב טבעי לכנימות ואם נשים-לב בקפידה נמצא בגינה גם צרעות טפיליות. חיפוי קרקע יסייע בידינו גם בתחום הזה, שכן שכבת החיפוי היא בית גידול מצוין לחרקים טורפים ולפרוקי רגליים (עכבישים, נדלים), אשר ניזונים מן המזיקים (ראו המלצות לחודש אפריל). צמחייה רב-שנתית, אתרי קינון, מסלעות ושוליים עשירים במקומות מסתור יסייעו אף הם לווסת ולאזן את אוכלוסיית המזיקים בגינה. בנוסף לכך, רצוי לאפשר לחלק מגידולי החורף לפרוח ובמיוחד לצמחים ממשפחת הסוככיים (פטרוזיליה, שומר, נירית הקמה, גזר קיפח, סלרי). זאת, משום שהם מספקים מזון לחרקים רבים, שאינם טורפים אובליגטוריים (כלומר ניזונים לא רק מטריפה, אלא גם מאכילת אבקת פרחים), היכולים להיזון הן מהצמח והן ממזיקים.

החל מחודש מאי ניתן לצפות לנוכחות גדלה והולכת של כנימת עש הטבק. כנימה זעירה זו מעבירה וירוסים לצמחים ממשפחת הדלועים והסולניים (קישוא, עגבנייה). לא ניתן להדביר אותה בהצלחה בגן ירק או בשדה פתוח. לשם כך אנו זקוקים לבית רשת סגור או לריסוס בקוטלי מזיקים באופן תדיר. מאחר שאנו שואפים להמעיט ואפילו לייתר את השימוש בחומרי הדברה, עלינו לחזק את הצמחים במקום להילחם במזיק. שתילה לפי מחזור זרעים, רווחים נכונים בין הצמחים, חשיפה נאותה לשמש, השקיה והזנה מתאימה הם הכלים העיקריים העומדים לרשותנו להילחם במזיקים.

עשבים

בשולי הגן ובשטחי הבר, הירוק מפנה בהדרגה את מקומו לצהוב, אך לא כך הדבר בגינת הירק/הבוסתן או בשאר השטחים המושקים. השקיה במהלך האביב מעודדת חלק ממיני העשבים החורפיים להמשיך ולצמוח (מרור

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

הגינה, עולש, חלמית) בנוסף לעשבי הקיץ (ירבוזים, כף אווז, רגלת הגינה). עשבי החורף אשר צמחו כבר תקופה שלחו מבעוד מועד את שורשיהם לעומק האדמה ולכן קשה לעקורם. יתרה מכך, מוטב להשאיר את השורשים העמוקים בתוך הקרקע. חיתוך מתחת לנקודת ההתחדשות של הצמח (בעומק של ס"מ אחדים מתחת לפני הקרקע) יותיר את רוב השורש באדמה, אך ימנע מן הצמח להתחדש. עשבי הקיץ הנובטים עתה טרם הספיקו להעמיק שורשים וקל לעקורם וטיפול על ידי קלטור או עישוב ידני תדיר מפחיתים את התחרות עם גידולי התרבות שלנו. נבדלים מהעשבים החד-שנתיים הם העשבים הרב-שנתיים המושרשים היטב בקרקע ואשר בעונת האביב ממשיך צימוחם. בין אלו נמנה את גומא הפקעים (סיידא), דורת ארס צובא (קוסאב) והיבלית. עשבים אלו קשים יותר להדברה ונחוצה פעילות של עישוב וחפירה כדי להשרישם. יש לחזור על פעילות העישוב/עקירה/הוצאת פקעות וקני שורש עד אשר העשב נעלם לחלוטין. במקרה של שיבוש קשה בעשבים הנ"ל, יש לשקול להפסיק את ההשקיה באזור ולעבור לאזור אחר לשם גידול הירקות (להכין ערוגה חדשה במקום אחר). במקרה כזה, במידת האפשר יש לשתול בשטח המשובש צמחים רב-שנתיים גבוהים וחסונים (שיחים/עצים) אשר ידכאו במהלך הזמן את העשבייה על ידי תחרות והצללה. לשם התמודדות עם עשבים קשי הדברה אלו, ניתן לבצע חיטוי סולרי בחודשי הקיץ החמים (הרטבת הקרקע ואטימתה בעזרת ניילון חממה שקוף) או להניח יריעה אטומה (ניילון שחור). חשוב לדעת, כי חיפוי בבד גאוטכני/פלריג (בד ארוג) לא מונע באופן יעיל את צימוח העשבים הנ"ל והם מצליחים לחדור דרכו ולצאת אל האור ואילו חיפוי בקרטון ייתן הפוגה זמנית לכל היותר. ישנם חומרי הדברה למכביר לטיפול בעשבים כאלו ואחרים, אולם עלינו לנסות להימנע מכך במידת האפשר. אם אין ברירה – התייעצו עם המדריכים לגבי הדברה כימית.

מחלות צמחים

הדברת מחלות הנגרמות על ידי פטריות ובקטריות בגן הירק המעורב היא נושא מורכב. האסטרטגיה הטובה ביותר העומדת לרשותנו היא שימוש במחזור זרעים (לשם כך יש לנהל רישום של הערוגות) ושימוש בקומפוסט להכנת הקרקע. לקומפוסט תכונות המדכאות פתוגנים בקרקע ומחזור זרעים מונע ממחלות להתבסס באותה ערוגה. יש הסבורים, כי ניתן להשתמש בתכשירים ביתיים כדי להתגבר על מחלות עלים (כגון ריסוס בחלב לדיכוי קימחון) ולחזק את רקמות הצמח ואת התגובה החיסונית שלו על ידי ריסוס תה קומפוסט או מיצוי צמחים. אם נתקלנו בצמח חולה, כדאי לסלקו מן הערוגה בטרם ידביק צמחים אחרים או לגזום ענפים ועלים חולים ולחטא את כלי הגיזום לאחר מכן. המפתח לטיפול נכון הוא זיהוי המחלה ועל כך יש להתייעץ עם המדריכים המלווים.

המלצות לחודש יוני 2020

מבוא

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

חודש יוני בארצנו הוא החודש הראשון של הקיץ. במישור החוף כבר חם ולח, בעמקים ובהר חם. במהלך החודש מגיעה זווית הקרינה לשיאה (כ-80 מעלות מעל האופק) וב-21 לחודש מצוין היום הארוך בשנה. שטף הקרינה גדל בשל מיעוט העננים, זווית השמש ושעות האור הארוכות ולכן הצללה חלקית של צמחים במהלך עונת הקיץ היא מבורכת. בתקופה זו פורחים עשבי החורף ממשפחת הסוככיים, כגון אמיתה, נירית הקמה וגזר קיפח ורוב צמחיית החורף החד-שנתית מתייבשת או שכבר התייבשה. עשבי הקיץ מתפשטים בגינות וחיים על מים שאריים בקרקע או על מי השקיה. הקרקע מתחממת ואוגר המים שבה פוחת והולך.

בגן הנוי

צבעי העלווה הופכים כהים יותר וגם העצים המאחרים להתעורר נראים כבר בלבוש מלא. המדשאות מתחילות לצמוח מהר וכמוהן כל הצמחים המושקים. קצב הצימוח בתקופה זו מהיר יחסית ובדרך כלל נדרשים גיזומים לוויסות גודל הצמח וכיסוחים תדירים של המדשאות. צמחים רבים מסיימים את פריחתם בחודש יוני (מיני מרווה, לוטם, ורדים) וזה הזמן לקטום את הפרחים היבשים. זהו גם הזמן לאסוף זרעים מצמחיית הבר אשר בחרנו לשמר ולרבות. אם הזרעים טרם התייבשו כליל רצוי להשאירם להתייבש על גבי הצמחים ולהתפורר. לאחר שהסתיים קציר העשבייה העונתית (חג הקציר), הגן שברך על הגשם בתקופת החורף, עסוק בדרך כלל בתיקונים ובפתרון בעיות במערכות ההשקיה.

בגן הירק

בגן הירק מתפתחים ירקות הקיץ, הזקוקים לתוספת מים קבועה, בעיקר בשלב חנטת הפירות (קישואים, מלפפונים, עגבניות). חלק מצמחי התבלין שלהם נדרשת השקיה סדירה (פלרגוניום חריף, לימונית, לואיזה) מגיבים בצימוח ניכר בשל הטמפרטורות הגבוהות וזמינות המים ואילו צמחי התבלין המקומיים (אזוב, זוטא, בת קורנית), שאינם זקוקים לתוספת מים (כמובן בהתאם לפרופיל הקרקע והאזור הגיאוגרפי) צומחים צמיחה מתונה יותר, אולם נהנים מתוספת השקיה מעת לעת. בעת הזו גן הירק אמור להיות שתול וזרוע. אם התפנה לנו מקום בערוגות ואנו מבקשים להשלים ולמלא חוסרים, ניתן עדיין לשתול ירקות קיץ מובהקים. אולם בשל ההתחממות הרבה, עדיף לשתול שתילים מפותחים ולא לזרוע ישירות בקרקע (מלבד תירס, קישוא ומיני שעועית).

בחודש יוני אפשר לשתול צמחים ממשפחת הדלועים וממשפחת הסולניים וכמובן ריחן. אספקת מים סדירה וקבועה לשתילים ולזרעים חיונית בתקופה זו ויש להקפיד שהצמחים הרכים לא ייסבלו מייבוש. יישום של חיפוי צמחי בערוגות המושקות בגובה של 10 ס"מ לפחות מנמיך את הטמפרטורה ומפחית את אידוי המים מפני הקרקע. כמויות המים צריכות לעלות בהדרגה עם התפתחות הצמחים ועלינו לדאוג לכוון את מחשבי ההשקיה מעת לעת במהלך עונת הגידול.

השקיה בגן הירק: קשה לתת הנחיות השקיה מדויקות בגן ירק מעורב מאחר שאין הפרדה למספר ערוצי השקיה כמספר הגידולים ובדרך כלל הגן מושקה כמקשה אחת. מאחר שכל צמח צורך כמות מים שונה וכמויות המים

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

משתנות במהלך הגידול, אין באפשרות הגן הקהילתי לדייק בכמויות המים הניתנות, כפי שיכול לעשות חקלאי המגדל גידול יחידני. בנוסף לכך, גינות קהילתיות נמצאות בכל רחבי הארץ, באקלימים שונים ובקרקות שונות. בכל זאת ננסה לתת המלצה כללית לשימוש הגננים הקהילתיים.

לשם חישוב כמויות המים נניח מספר הנחות: הערוגה מעורבת ורוחבה 80 ס"מ; ההשקיה מתבצעת בעזרת שלוש שלוחות טפטוף על גבי הערוגה; הרווח בין הטפטפות הוא של 30 ס"מ בין אחת לאחרת; ספיקת הטפטפת היא 2 ליטר/שעה. המרחק בין מרכז ערוגה לערוגה סמוכה הוא לרוב 1.3-1.4 מטר, כאשר בכל מטר רץ של ערוגה יש 12 טפטפות. לאור הנחות אלה, לצורך חישוב כמות הטפטפות במ"ר יש לחלק 12 טפטפות ב-1.4 מ"ר – נקבל 8.5 טפטפות למ"ר (למעשה 17 טפטפות ל-2 מ"ר). מכאן, ששעת השקיה תיתן 17 ליטר למ"ר. אם ההתאדות היומית הממוצעת במהלך החודש היא 6 מ"מ, עלינו להשלים בהשקיה 6 ליטר למ"ר ליום, כלומר 22 דקות של השקיה יומית.

ניתן לבדוק את שיעור ההתאדות היומית בהתאם לאזור הגיאוגרפי באתר www.meteo.co.il או ביישומון של משרד החקלאות בשם "אגרומטאו", לבחור באפשרות של הצגת "התאדות פנמן" בגיליון "יומיי" ולראות את החלוקה לפי אזור גיאוגרפי. מרווחי ההשקיה תלויים בסוג הקרקע. בהתאם לכך, בקרקעות כבדות נשקה כל שלושה ימים, במשך זמן של כשעה (66 דקות) בכל השקיה. בקרקעות בינוניות נשקה במשך 45 דקות כל יומיים ואילו בקרקעות קלות וחוליות נשקה כל יום במשך 22 דקות (אפשר לעגל ל-25 דקות). בקרקעות חוליות במיוחד ייתכן שנפצל את ההשקיה לפעמיים במהלך היום. כדי לדייק יותר בכמויות ההשקיה, בתדירות ובפיזור או אם סוג הקרקע אינו ידוע, מומלץ להתייעץ עם המדריכים החקלאיים. השקיה מופרזת אינה מומלצת ולא רק בשל בזבוז המים, שכן אם הקרקע רוויה, דבר המתבטא בשלוליות או בנגר עילי, עלולים להיווצר תנאים אנאירוביים (ללא חמצן) בקרקע. תנאים אלו יעודדו התפתחות של פתוגנים בקרקע ויחלישו (אם לא יהרגו) את הצמחים. לכן השקו כמה שצריך, אך אל נא תגיעו לידי הצפה.

בבוסתן

הפירות הנשירים מבשילים עתה בקצב מהיר ואם הקפדנו להגן עליהם מפני ציפורים וזבוב הפרי, נראה ברכה בעמלנו. חנטים צעירים ברימון רצוי לכסות בשקיות כדי למנוע מוקדם ככל הניתן מכחליל הרימון (*Deudorix livia*) להטיל ביצים על הפרי. גם את אשכולות הענבים מומלץ לכסות, רצוי לאחר סירוק האשכול ודילולו*. שקיות מבד אורגנזה מתאימות לכיסוי וכן שקיות נייר (כמו פעם). כאשר עוטפים את הפרי או את האשכול יש להתחשב בגודלו הסופי ולהשאיר לפרי מקום להתפתח. לאחר קטיף של פירות אשר הבשילו מוקדם, ניתן להעביר רשתות הגנה לעצים אשר מבשילים מאוחר יותר. אפשר להשתמש באותה רשת הגנה במספר עצים, אך לשם כך יש לתכנן את זמן ההבשלה בזמן הנטיעות ולנטוע עצים אשר מבשילים פירות באופן מדורג. ברוב עצי הפרי ניתן למצוא זנים מבכירים (נותנים פירות מוקדם בעונה), זנים המבשילים באמצע העונה וזנים אפילים (המבשילים פירות בסוף העונה). בנוסף לכך, יש לשמור על ממדי העץ כך שיתאימו לגודל הרשת. בזמן חנטת הפירות רצוי להשקות באופן תדיר ולמנוע עקות מים מן העץ, שעלולות להתבטא בנשירת הפרי. לאחר שנקטפו הפירות ניתן

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

לגזום את העץ, כדי שיצרוך פחות מים ואז גם להשקות פחות. עצי פרי מקומיים, כגון שקד, תאנה, רימון, חרוב, תות ואף גפן, יכולים לגדול במרכז הארץ ובצפונה ללא השקיה נוספת, אולם יגיבו היטב לתוספת מים. בדרום הארץ העצים זקוקים להשקיה כדי לשרוד ובוודאי כדי לחנוט פירות.

*סירוק אשכול הענבים נעשה בשלב הפריחה ובאופן ידני. סירוק הוא למעשה דילול פריחה צפופה כדי לקבל אשכול מרווח וענבים גדולים. דילול האשכולות נעשה לאחר החנטה, כאשר רואים כמה אשכולות הגפן נושאת. כמות האשכולות שגפן בריאה יכולה לשאת הוא 30-40. אם ישנו מספר אשכולות גדול יותר, יש לדלל.

קרקע

בחודש יוני עולה טמפרטורת הקרקע בהתאם למזג האוויר ובאדמות החרסיתיות נוצרים בקעים כתוצאה מהתייבשות והתכווצות החרסית. בקעים אלה גורמים להתייבשות מהירה יותר של תת הקרקע ולקריעת שורשים. דרך טובה למנוע חלק מתופעה זו היא לבצע חיפוי משמעותי על פני הקרקע, כאשר עובי שכבת החיפוי הוא לכל הפחות 10 ס"מ (כפי שכבר הוזכר לעיל). חומרי החיפוי הזמינים בעונה זו הם שאריות עשבי החורף (אשר מכילים זרעים בשלב זה), עלי עצים שנשרו, גזם גנני דק וכסחת דשא (את הכסחת יש ליישם יבשה ולא רטובה ומהודקת). חיפוי באמצעות רסק גזם טוב לשבילים ולצמחים רב-שנתיים. בקרקעות חוליות, שבהן לא מתרחש סידוק, החיפוי מסייע לשימור מי ההשקיה על ידי מניעת אידוי משכבת הקרקע העליונה. היישום זהה בשני המקרים והתועלות בשימור מים דומות. תוספת דישון בחודש יוני צריכה להתבצע באזורים הרטובים מהשקיה כיוון ששם יימצאו שורשי הצמחים. ניתן לדשן בדשנים נוזליים (כגון הדשן "נוגרו" המבוסס על מיצוי צמחי) או בדשן מוצק (קומפוסט תולעים, כופתיות או זבל תרנגולות) בכמויות מתונות באזור ההרטבה. בכל מקרה, אין להפריז בדישון כיוון שדשנים מכילים מלחים. מאחר שאזור ההרטבה מוגבל ולא מתרחשת שטיפה של מלחים מבית השורשים (תהליך המתרחש בדרך כלל בחורף) אין להפריז בדישון ועדיף לתת תוספות דישון במנות קטנות.

מזיקים

הטמפרטורה המתעצמת והולכת מביאה עימה פעילות חרקים נמרצת, בעיקר בשעות הבוקר והערב. רוב החרקים אינם מזיקים, אלא תורמים לבריאות הכללית של הגינה ומהווים חלק חשוב במארג המזון. ימים חמים במיוחד תורמים לדיכוי אוכלוסיות הכנימות, אבל גם לנוכחות מוגברת של חרקים שונים באזורים המושקים. כפי שצינו בהמלצות לחודש מאי, על גבי הדלועים והסולניים אפשר לראות את כנימת עש הטבק (כנימה לבנה קטנטנה המתחבאת בחלק התחתון של העלים). הנזק הפיזי מכנימה זו זניח, אולם היא משמשת כווקטור לוורוסים אשר פוגעים בצמחים (צהבון האמיר בעגבנייה, מוזאיקה של המלפפון/קישוא, ועוד). בשטח פתוח ובאמצעים אורגניים לא ניתן לעצור את העברת הווירוסים הנ"ל. מכאן, שעל הגפן האורגני-קהילתי לחזק את הצמח באמצעות טיפוח הקרקע, השקיה נאותה, שתילה במועד הנכון, ועוד, ולא לנסות להתמודד עם הווירוס. בתקופה זו, ציפורים יכולות לגרום לנזק משמעותי, במיוחד לשתילים רכים. זוג ציפורי בולבול יכולים בקלות לחסל ערוגה של פלפל. אם ישנה בעיה של אכילת עלים על ידי הציפורים, רצוי להגן על השתילים הרכים

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

באמצעים מכניים עד שיתחזקו. ניתן להשתמש לשם כך ברשתות מאווררות לכיסוי ובקנה מידה קטן ואף בבקבוקי פלסטיק חתוכים בבסיסם עם חורי אוורור אשר "מתלבשים" על השתיל בצורת פעמון. גם בחודש יוני חיפוי הקרקע תורם רבות לבריאות הגינה והצמחים מאחר שהוא משמש בית גידול בפני עצמו למספר רב של פרוקי רגליים טורפים.

עשבים

בדרך כלל קציר סופי של עשביית החורף מתבצע בחודש יוני (חג השבועות) והעשב הקצור מונח על הקרקע ומתחיל תהליך של פירוק והפיכתו לאדמה. בערוגות המושקות עולים עשבי הקיץ ויש להמשיך לקלטר/לעשב אותם מידי שבוע. חלק מעשבי הקיץ הנפוצים הם רגלת הגינה (*Portulaca oleracea*), מיני ירבוז שונים (*Amaranthus*) ומיני כף אווז (*Chenopodium*), אשר רובם אכילים וכאשר מעשבים אותם ניתן ללקטם למאכל. אחד העשבים הנפוצים ביותר בתקופה זו הוא הירבוז השרוע (*Amaranthus blitoides*). זהו צמח פולש בארץ ישראל ויחד עם שאר חבריו הירבוזים (כולם צמחים גרים שהגיעו מיבשת אמריקה), הוא בעל נוכחות רבה בצידי דרכים, בשדות חקלאיים, בשטחים פתוחים ובגינות קהילתיות. אחת הסיבות להתפשטותו של הירבוז השרוע היא עמידותו לקוטלי עשבים וכאשר מטפלים בשטחים גדולים בעיקר בגלייפוסט (ראונדאפ, טייפון), הירבוז, שפיתח עמידות לחומר ההדברה, נהנה מחיסול התחרות הבין-מינית ומכך שנשארה לו נישת פתוחה לצמוח בה. זה הדין גם לגבי הקייצת (*Conyza spp.*), שאף היא הגיעה מאמריקה ויש לה שני נציגים גרים בארצנו: הקייצת הקנדית (*Conyza Canadensis*) והקייצת המסולסלת (*Conyza bonariensis*). הן הירבוז והן הקייצת ניכרים היטב בנוף הקיץ הישראלי והם חיים על מים שאריתיים בקרקע או באזורים מושקים (שולי מדשאות, למשל). הדברה מכנית של שני המינים אפשרית אם מתבצע חיתוך של השורש בעומק של מספר ס"מ בתוך הקרקע (מתחת לנקודת ההתחדשות של הצמח). כיסוח של הצמחים הנ"ל לא ייתן לנו הדברה מלאה של העשבים והם יתחדשו מפני הקרקע.

חשוב להדביר את הירבוז השרוע, בין השאר מאחר שהצמח משמש כצמח פונדקאי לכשות השדות (*Cuscuta campestris*). הכשות הוא צמח טפיל, ללא שורשים או עלים ונראה כמו ספגטי צהוב. הכשות לא מצליחה להיטפל לכל צמח ונדרשת רקמה רכה כדי שהיא תצליח לחדור אל תוך הצמח בעזרת ווי היניקה שלה (אאוסטוריות). לשם כך, הירבוז השרוע מתאים לה ביותר. הכשות עוברת מירבוז לירבוז עד שהיא מגיעה לגן הירק ושם עלולה להיטפל למינים רבים של ירקות, לכן עישוב מוקדם של הירבוז, בעיקר באזורים שוליים בגינה, לא יאפשר לה להתפתח ולהגיע אל הירקות שלנו. אם הגיעה כשות השדות אל הגינה, יש להסיר אותה בקפידה עד המקטע האחרון ולהרחיקה. לפעמים כדאי להרחיק את הצמח כולו או אפילו חלקה שלמה של צמחים כדי למנוע מהכשות להטפיל את כל הצמחים.

מחלות צמחים

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

טמפרטורות גבוהות ועלייה בלחות, בעיקר באזור מישור החוף, מסייעות בידי פטריות הפוגעות בנוף הצמחים. הימנעות מהרטבת הנוף תפחית נגיעות, אולם לא תבטל לחלוטין את נוכחות הפטריות. אם יישמנו מחזור זרעים והכנת קרקע עם קומפוסט, למעשה ביצענו את שתי הפעולות החשובות והמשמעותיות ביותר בהימנעות מפתוגנים של הקרקע. אם בכל זאת התבסס פתוגן, התוקף את שורשי הצמחים, אין בידינו אמצעים יעילים להדברה בעומק הקרקע ויש לשקול להחליף שטח או גידול. לאחרונה מתרבים המחקרים העוסקים בתועלות הביו-צ'אר (ביו-פחם) לבריאות הקרקע ולשיפור היבול. אנו ממליצים לבחון תוספת של ביו-פחם לקרקע בכל הכנת ערוגה, במיוחד כאשר ניתן לייצר אותו בכל מקום או פשוט לאסוף את שאריות הפחמים (לא אפר) ממדורות ל"ג בעומר, לרסק אותם ולהצניעם בקרקע. עם התחלת הניבה של צמחי העגבנייה והפלפל, ייתכן שתזהו את מחלת שחור הפיטם (*Blossoms End Rot*). המחלה מתבטאת בכתם שחור הניכר בתחתית הפרי והיא נגרמת כתוצאה ממחסור נקודתי של סידן ברקמות הפרי ולרוב גם בשל מחסור/עקת מים, המוליכים את הסידן. במים מותפלים יש פחות סידן מאשר במים "טבעיים" ואם הגינה מושקת במים כאלה, רצוי להשקות בעודף כדי להימנע ממחסור בסידן. בקומפוסט ובזבל עופות יש סידן ולכן דישון נוסף באזורי ההרטבה במהלך הגידול יכול לעזור להתגבר על המחסור. בכל מקרה, אין להגיע למצב שבו קיימת עקת מים בצמח, שכן היא תתבטא בהופעת שחור הפיטם באופן מדי.

המלצות לחודש יולי

מבוא

חודש יולי בארצנו הוא החודש השני של הקיץ. למרות הימים המתקצרים והולכים החל מה-21 ביוני, עדיין יש כ-14 שעות אור ביום. זווית הקרינה גדולה ויחד עם מיעוט העננים גורמת לחשיפה מרבית של הצמחים לשמש. הימים חמים והלילות מתונים ולעיתים שוררים תנאי חום קיצוניים המוגדרים כעומס חום. הים מתחמם ומשפיע על טמפרטורת היבשה. צמחי הבר "שותים" את מי החורף החבויים בעומק האדמה ומאדים אותם אל האוויר, בעוד הקרקע מתייבשת והולכת. קיפודן, צלף, הרדוף הנחלים ושיח אברהם, עדיין מספקים מזון לדבורים והנוף מצהיב והולך.

בגן הנוי

בגן הנוי ניתן למצוא שפע של פריחה במהלך החודש והרבה מן הדבורים מעבירות את פעילותן משטחי הבר המתייבשים אל גינות הפרטיות והציבוריות. מיני עצים ושיחים, בני שיח ומטפסים פורחים במהלך חודשי הקיץ. מומלץ להמתין עם גיזום הצמחים הפורחים ולאפשר לכל צמח פורח לסיים את פריחתו. אם יתמזל מזלנו נזכה לשמוע "עצים מזמזמים" בשעה שמאות דבורים פועלות את פעולתן המיטיבה על העץ הנדיב. השקיה סדירה

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

ועדכון מנות המים בגן הם מפתח להצלחת הגן בחודשי הקיץ ועלינו להיות ערים לתקלות ולבעיות במערכות ההשקיה. כדי להימנע מצימוח יתר מומלץ להימנע מדישון וכן מנטיעות ומשתילות חדשות במהלך החודש ולהמתין לסתיו.

בגן הירק

גן הירק מבשיל פירותיו ולנו נותר רק לבדוק מה הבשיל, לקטוף ולעשב שוב ושוב. מומלץ להצל על הצמחים המניבים ולו גם באופן חלקי. ניתן לפרוס רשת צל על הצמחים, אולם יש לשים לב לאחוזי סינון הקרינה של הרשת. רשת המסננת 30% מקרינת השמש תועיל בחודשי הקיץ מבלי לפגוע בתהליך הפוטו-סינתטי, אולם רשת של 90% הצללה תפגע בצמח.

דרך נוספת אפשרית ליצור הצללה חלקית היא להשתמש בעשבים המעושבים בגן הירק וסביבתו ולהניח אותם על גבי צמחי התרבות שלנו. העשב העקור יתייבש ומשקלו לא יכביד על הצמח. יתרון השיטה הוא, שאנו משתמשים במשאב ביולוגי מתחדש במקום בפלסטיק. חיסרון השיטה הוא, שלא תמיד יהיו מספיק עשבים להצל על הגידול וההצללה לא תהיה אחידה. עם התפתחות הצמחים, גוברות גם דרישות המים שלהם. בהמשך לדוגמת חישוב כמות המים להשקיה (ראו המלצות לחודש יוני), שבו היגענו בחישוב להשקיה בת 22 דקות ליום, נוסיף החודש עוד חמש עד עשר דקות השקיה יומית, בהתאם לאזור הגיאוגרפי שבו אנו נמצאים. נזכיר שוב, כי תכונות הקרקע הן שקובעות את תדירות ההשקיה (בקרקות חוליות השקיה יומית או פעמיים ביום, בקרקעות בינוניות נשקה כל יומיים ובקרקעות כבדות כל שלושה ימים-ארבעה ימים). את כמות המים להשקיה קובעים גילו הפיזיולוגי של הצמח ואזורי האקלים ולא תכונות הקרקע.

בבוטן

עצי פרי שסיימו להניב ניתן לגזום עד שליש מהיקף הנוף כדי לצמצם את צריכת המים שלהם. לאחר הגיזום, ענפים עלולים להיצרב בשמש יש להלבין באמצעות תמיסת לובן. אם הסרנו רשת הגנה מעץ מומלץ לבדוק האם ישנם ענפים שבורים ולהסירם. רצוי להמשיך להגן על עצי פרי אשר עדיין מבשילים פירות במהלך החודש ולהסיר רשתות רק לאחר הקטיפה. מומלץ לבצע "חילון" בגפן, כלומר לפתוח חלונות (לגזום עלים) המצלים על האשכולות. פעולה זו נועדה להפחית את הסיכוי להתפתחות עובש אפור (*Botrytis Cinerea*) ולהיווצרות תנאי לחות באשכול, המזמינים שלל יצורים להתפתח בהם. לאחר החילון ניתן לכייס את האשכולות בצורה מרווחת כדי לאפשר לאשכול להמשיך ולהתפתח. החודש מבשילים גם המנגו והליצי. למניעת נזק (בעיקר מציפורים) לליצי האדמדם והטעים, מומלץ לעטוף את האשכולות הפרי, או אפילו את כל העץ ברשת נגד ציפורים. רשת כזו, להבדיל מרשתות אשר נועדו להגן מזבוב הפרי, יכולה להיות מרווחת יותר ולא להכביד על העץ.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטניים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

קרקע

טמפרטורת הקרקע ממשיכה לעלות והסידוק באדמות החרסית גובר, אך רוב הצמחים כבר העמיקו שורש והתחמקו מפני הקרקע החמימים. בתקופה זו הפעילות הביולוגית בקרקע הטבעית נפסקת כמעט לחלוטין, מלבד באזורים מושקים, שבהם מתרחשת פעילות נמרצת כתוצאה מטמפרטורות גבוהות ונוכחות מים זמינים. כתוצאה מכך, גם קצב הפירוק של חיפוי הקרקע באזורים הרטובים מואץ ויש לבדוק האם לחדשו. רצוי להימנע מתנאי רטיבות לאורך זמן על פני הקרקע, העלולים לעודד פתוגנים ולפגוע ביחס המים/אוויר בבית השורשים.

מזיקים

פעילות החרקים בתקופה זו מתרחשת בעיקר בבוקר ובערב. ניתן למצוא בגינה מיני פשפשים, חיפושיות, חרגולים, ציקדות וכמובן את כנימת עש הטבק הזערורית, האחראית בעיקר להעברה של וירוסים רבים במספר גידולי קיץ (בעיקר במשפחת הדלועיים והסולניים). החרקים שבהם ניתן לקבל בתקופה זו הם למעשה בני מספר דורות מאז האביב. מאחר שחרקים טורפים תמיד מגיעים אחרי החרקים שמהם הם ניזונים, נוכל בוודאי למצוא אוכלוסיות גדולות כאלה בגינה. רצוי ללמוד להכיר את החרקים ולא להכריז על כל חרק כמזיק. בבדיקה שגרתית של הצמחים מומלץ לחפש עלים אכולים, עקיצות בפרי, נסורת או צמג על גבי גזעים או בבסיס העצים. אם גילינו פגיעה בצמח, יש ראשית לזהות בוודאות את המזיק ולאחר מכן לפעול לסלקו או להדבירו. עם גילוי וזיהוי חרקים מזיקים ניתן לפעול במספר דרכים: סניטציה חשובה ביותר! הסרה של החלקים הנגועים וסילוקם מן הגן (פירות נגועים, ענפים עם זחלים בתוכם, עלים עם מושבות של כנימות), פיזור של חרקים מועילים (ניתן להתייעץ עם המדריכים) ואף הדברה ישירה של החרק המזיק באמצעות הכנת תרסיסים "ביתיים" (ריסוס במיצוי ניקוטין/סודה לשתייה/חומץ/פלפל חריף).

כפי שכבר ציינו, מומלץ לא להשתמש בחומרי הדברה "חריפים", הן בשל השפעתם על האיזון האקולוגי בגן והן בשל נוכחות רבה של אוכלוסיות שונות באופן רציף בגינה הקהילתית, שעלולות להיחשף לחומרים השונים. רצוי להימנע מתרופת הפלא הנמכרת בחנויות הגינון והחקלאות, הלא היא ה"קונפידור". חומר זה הוא תשובת המוכרים בחנות לכל בעיית מזיקים. זהו חומר סיסטמי ושאריתו הפוגע בעיקר באויבים הטבעיים השומרים על האיזון, במאביקים השונים, בדבורי הדבש ובדבורי הבר. עיקר הנזק נגרם כאשר הקונפידור מיושם בריסוס, אך גם יישום בהגמעה בעייתי, שכן החומר מגיע לפרחים. כתוצאה מכך הדבורים נמנעות להגיע לפרחים ואינן מבצעות האבקה. לעיתים, יישום בהגמעה יוצר מעין שלוליות קטנות באזור הצמחים שבהן מצוי הקונפידור. הדבורים הצמאות עלולות לשתות מהן ולהינזק.

עשבים

עישוב הוא אחת הפעולות שיש לחזור עליהן שוב ושוב במיוחד בעונת הקיץ. השילוב בין השקיה וטמפרטורות גבוהות גורם לצמיחה מואצת של עשבי הקיץ והעישוב צריך להתבצע כל מספר ימים כדי לשמור על העשבים שלא יכבשו את חלקת הירקות. חודש יולי וחודשי הקיץ בכלל הם הזמן המיטבי לעשבים הרב-שנתיים להתפתח.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטניים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

היבלית המצויה (*Cynodon dactylon*), דורת ארס צובא - "קוסאב" (*Sorghum halepense*) וגומא הפקעים - "סיידא" (*Cyperus rotundus*) הם שלושת מיני העשבים הנפוצים ביותר בגינות הירק וגם הקשים ביותר להדברה. ברוב גני הירק ניתן למצוא אחד מן השלושה או את כולם. הם מתרבים בריבוי אל-מיני בתוך הקרקע ומתקדמים בעזרת שלוחות תת-קרקעיות. הם אוגרים ואוצרים את אנרגיית השמש בשורשים המעובים שלהם ובפקעות ומתחדשים כהרף עין לאחר כיסוח. אלו צמחים חזקים, המסוגלים לשרוד תקופות ממושכות של יובש ולהתחדש שוב ולא אחת ההמלצה היא לנטוש חלקה המשובשת באופן קשה. דורת ארס צובא הוא העשב "הפשוט" יותר להדברה מבין השלושה, מאחר שקני השורש שלו גדלים למרחקים קצרים בתוך הקרקע. בתקופה זו הוא פורח ויש להסיר את התפרחות מבעוד מועד לפני שיפזר זרעים. את גושי השורשים ניתן לעקור, אולם יש לבצע חפירה עמוקה ולהוציא את כל השורשים. קנה שורש שיוותר בקרקע יצמח שוב. גומא הפקעים (סיידא), שולח את השורשים ומצמיח את הפקעים שלו עמוק אל תוך הקרקע (יכול להגיע גם לעומק של 50 ס"מ), וגם הוא יתחדש מיד אחרי כיסוח. חפירה לעומק של 50 ס"מ היא עבודה מתישה ולכן, בדרך כלל לא מצליחים להוציא את כל הפקעים והצמח מתחדש ועל כן זהו מאמץ מיותר. היבלית שולחת שורשים לרוחב ולעומק וכל ניסיון לחפור אותה יסתיים כנראה גם הוא בהתשת הגן ובהתחדשות הצמח.

מה אם כן ניתן לעשות? ישנן מספר שיטות שכדאי לנסות לפני שנוטשים את החלקה או מרימים ידיים:

- א. חיפוי קרקע בעזרת יריעות פלסטיק שחורות (צד שחור כלפי מטה, צד כסוף/חום/צהוב כלפי מעלה) או שתי שכבות של קרטון עבה (שיש לחדשן אחת לחצי שנה). בשיטה זו אנו מונעים את האור מהצמחים, אולם בשל כושר שרידותם הגבוה הם ימשיכו לחיות. יש להשאיר את החיפוי תקופה ארוכה, לעיתים יותר משנה. פעולה זו ניתן לבצע בכל עונות השנה. עובי החיפוי ינוע בין 0.04 מ"מ למרבית העשבים או 0.3 מ"מ ומעלה (יריעה עבה במיוחד המיועדת לחיפוי מאגרים) למניעת הצצה של גומא הפקעים.
- ב. חיטוי סולרי בעזרת יריעות פלסטיק שקוף. בשיטה זו אנו מכסים את הקרקע בעזרת הפלסטיק לאחר שהרווינו את הקרקע עד נקודת הרוויה שלה (הצפה). על גבי הקרקע הספוגה במים פורסים את היריעות השקופות וקוברים את השוליים בקרקע כדי לאטום אותה. פעולה זו ניתן לבצע רק בתקופה שבין יוני לספטמבר, שכן היא מצריכה חשיפה מרבית לשמש. קרני השמש חודרות מבעד הניילון השקוף והקרקע מתחממת. המים מוליכים את החום לעומק והחום פוגע בחיוניות חלק מהזרעים ובחלק מקני השורש והפקעים וממית צמחים קיימים. יישום שיטה זו עלול לפגוע במיקרו-אורגניזמים החיים בשכבות הקרקע העליונות, אולם האוכלוסיות אינן מוכחדות וכושר ההתחדשות שלהן מהיר מאוד.
- ג. הסבה של השטח לגידולים רב-שנתיים. בשיטה זו נוטעים ושותלים שיחים גבוהים ועצים על גבי חיפוי קרקע וממתינים מספר שנים עד שהצמחים יגדלו וייצרו צל. חשוב לא לתת לעשבייה להתפתח במהלך השנים הראשונות, עד שהעצים מפתחים נוף שיחסום את רוב קרינת השמש.
- ד. אם כל הניסיונות כשלו ואין ברירה אחרת ניתן להשתמש בחומרי הדברה. בדרך כלל יש לחזור על הריסוס מספר פעמים עד להדברה מוחלטת. יש להקפיד על ההנחיות ולקרוא היטב את התוויות לפני

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטניים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

השימוש. כמו כן, מומלץ לסמן, לגדר ולשלט חלקות אשר נעשה בהן שימוש בחומרי הדברה, כדי להרחיק מהן את הציבור. לפני כל יישום של חומר הדברה בגינה קהילתית יש להתייעץ עם המדריכה/ה האזורי.

מחלות צמחים

מחלות צמחים בתקופת הקיץ עלולות להיגרם על ידי פטריות, חיידקים או וירוסים. במחלות קרקע, הפתוגן שוכן בתוכה ותנאי הסביבה והצמח מתאימים להתפתחותו. בדרך כלל מקום חדירתו אל הצמח היא דרך השורשים או דרך צוואר השורש. עם מחלות קרקע קשה להתמודד וכפי שכבר צוין בחוברת, מחזור זרעים וקומפוסט הם דרכי הפעולה העיקריות שלנו. מחלות התוקפות את העלים נפוצות במיוחד כאשר יש שילוב של חום עם לחות גבוהה והן עלולות לפגוע בחלקות שלמות. לכן, אם זיהינו צמח חולה בגן, יש לשקול לעקרו פן יפיץ את המחלה. לעיתים לא נרצה לוותר על צמח שלם ומפותח, במקרה זה אפשר לגזום את העלים החולים או להסיר גבעולים חולים. אוורור של הצמח והימנעות מהשקיה על גבי הגוף יכולים לעזור במניעת התפשטותן של מחלות וכן הימנעות מהשקיה עודפת או מתנאי הצפה. כדי להקטין את הלחות מומלץ להשקות בערב או מוקדם בבוקר ולאפשר לעלווה להישאר יבשה במהלך היום. אם יש צורך בשימוש בחומר הדברה, ניתן להשתמש בחלק מן החומרים המאושרים לשימוש בחקלאות אורגנית, אולם יש להתייעץ עם המדריך לגבי בחירת החומר ולעיון היטב בתווית לפני השימוש.

המלצות לחודש אוגוסט

מבוא

אוגוסט, השלישי מבין חודשי הקיץ בארצנו, מאופיין במיעוט עננים (הגורם לשטף של קרינה ישירה) ובטמפרטורות גבוהות. הים התיכון ממשיך ומתחמם (מגיע באוגוסט לשיא התחממותו) ומשפיע על טמפרטורת היבשה. חם ולח במישור החוף ובשפלה ואילו בהרים חם ויבש יותר. שעות האור הארוכות, הטמפרטורות הגבוהות ועומס החום, המתרחש מידי פעם, מזכירים לכולנו, כמה חשוב הצל. עצי האקליפטוס והאשל פורחים החודש ולקראת סופו ניתן אף לראות חצבים מוקדמים, המסוגלים לפרוח בתנאי היובש של הקיץ בזכות בצל האגירה המרשים שלהם. אם פגשתם בחצב פורח, התבוננו היטב בפרחים הקטנים והעסיסיים ותוכלו לראות שלל חרקים הנהנים מארוחה קיצית.

בגן הנוי

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

המדשאות המוריקות זקוקות לכיסוח תדיר ולהשקיה סדירה. צמחים הגדלים ללא השקיה או עם תוספת מים מועטה פועלים בשלל דרכים כדי להתמודד עם החום והיובש. חלק מן הצמחים יעכו צימוח חדש, חלקם ישמטו עלים בשעות החום וחלקם אף יוותרו לגמרי על עליהם ויעמדו בנשירתם עד שיהיה להם נעים יותר. בשל ההשקיה והטמפרטורות הגבוהות הרבה מצמחי גן הנוי פורחים בקיץ. את הפרחים שסיימו לפרוח כדאי לקטום, כדי לעודד פריחה נוספת, למעט כאשר נבחר לתת לצמח לייצר זרעים. במהלך חודש אוגוסט יש להשקות בהתאם לשטח הפנים של עלוות הצמח, סוג הצמח, האזור בארץ וסוג הקרקע. יש לזכור, כי תוספת מים מעבר לנדרש עלולה לגרום לצימוח נמרץ בצמחי הגן ולתוספת עבודה בגיזום. כך שמומלץ להשקות כמה שצריך אבל לא יותר. אם יש צמח או קבוצת צמחים הזקוקים לתוספת מים, רצוי להוסיף טפטפות באופן נקודתי לצמחים הנזקקים ולא לפתוח מים לקווי השקיה שלמים.

בגן הירק

גן הירק מניב החודש בעיקר את תוצרת הקיץ המובהקת. חלק מירקות הגינה נמצאים כבר בסוף דרכם וניתן לראות הרבה עלים יבשים וגבעולים שמוטים. ככל שהצמח מניב יותר – הוא מנייד יותר חומרי הזנה אל הפירות ובעיקר אל הזרעים. חלק מחומרי ההזנה (המינרלים) נקלטים דרך השורשים מתמיסת הקרקע וחלק (סוכרים ומינרלים שמתניידים) מועברים על ידי הצמחים מתוך העלים. זהו תהליך טבעי, הדומה במהותו להיריון אנושי. בתקופה זו שבה הגן מניב, עלינו להקפיד על השקיה סדירה ואף להוסיף עוד כ-10 דקות השקיה (ראו חישוב השקיה לפי שטח בהמלצות לחודשים יוני ויולי). כמו כן, ניתן לדשן במשורה באזורים הרטובים (מומלץ להשתמש בדשן נוזלי המתפרק מהר וליישמו בכמויות קטנות).

רצוי לחזק ולתחזק את עמודי הדליה, שכן משקל הפירות הוא משמעותי ולעיתים צמחים עלולים להתמוטט ולהישבר ממשקל הפרי. עיתוי אסיף הירקות חשוב: בצמחי מלון, דלעת, עגבנייה ותירס, לדוגמה, רצוי לחכות עד הבשלה מלאה של הפרי ולא לקטוף מוקדם מידי ואילו בקישוא, במיה ומלפפון ההיפך הוא הנכון ומומלץ לקטוף לפני שהזרעים מתחילים להבשיל בפרי ולהחליש תוך כדי את הצמח. במקרה כזה, ככל שנמתין יותר – הסיכוי למזיקים גבוה יותר. בגידולי עלים, כגון ריחן, רצוי לקטום את הפרחים ולא לאפשר לצמח להגיע לפריחה ולייצור זרעים כדי שנוכל עדיין לקטוף עלים. בכל זאת, רצוי לאפשר פריחה בצמחים המצטיינים, כדי למשוך לגן חרקים מועילים ודבורים ולשמור זרעים לעונה הבאה. הצללה חלקית של גן הירק חשובה גם באוגוסט (ראו המלצות לחודש יולי). את הערוגות שסיימו להניב רצוי להתחיל להכין לבוא הסתיו. לקראת סוף החודש ניתן להתחיל לזרוע ולשתול מספר ירקות חורפיים, אולם כדאי להגן עליהם ולהצל עליהם ככל הניתן עד בוא הסתיו עם הענן.

בבוסתן

פירות של קיץ זה נהדר! מנגו, ליצי, תאנים וגפנים מניבים בתקופה הזו וכפי שהזכרנו בהמלצות לחודש יולי, מומלץ להגן על הפירות בעיקר מפני ציפורים, אם על ידי כיסוי ברשתות או כיסוי הפרי. בבוסתן ממשיכים להבשיל פירות ההדר, הגויאבה, האנונה והרימון ורצוי לשים לב שהם אינם מותקפים על ידי זבובי פרי או

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

ציפורים. כפי שצינו בהמלצות לחודש יולי, ניתן לגזום ולצמצם את גודל נוף העצים שסיימו להניב ולהפחית בהתאם את כמויות ההשקיה. בעצים המניבים או כאלה העתידים להניב, יש לשמור על השקיה סדירה ולהשתדל להימנע מתקופות יובש או הרטבה ארוכות מידי. אחת הסיבות שבעטיה רצוי לשמור על משטר השקיה סדיר היא שנוכחות מים בקרקע, או היעדרם למשך תקופה ארוכה, גורמים לשינויים ב"לחץ" המים בעץ. תנודות חריפות מידי יגרמו לכל העץ (גזע ופירות) להתרחב כאשר הוא קולט מים ולהתכווץ בהיעדרם. זהו תהליך טבעי בצמחים, אולם אם התנודות חריפות מידי, הדבר עלול לגרום להיסדקות הקליפה ולפגיעה בפירות. שימוש במלכודות לכידה לזבוב הפרי יכול לתת לנו מידע חשוב על רמת האוכלוסיות של המזיק הנ"ל ולשמש בידינו כלי לקבלת החלטות בקשר לצורך בפעולות מניעה או הדברה. רצוי להימנע מנטיעות חדשות במהלך החודש.

קרקע

במהלך החודש אפשר לבצע עבודות עפר והכנת ערוגות חדשות. אם אנו מכינים ערוגה שהייתה מושקית, יש להמתין עד שתתייבש ולא לעבד קרקע רטובה. כאשר מעבדים ומכינים קרקע לשתילות הבאות, רצוי לזכור לעשות זאת בעדינות ככל הניתן. אם העיבוד גורם להעלאת ענני אבק, יש לזכור, כי אנו מאבדים את הקרקע ולא רק מעבדים אותה. האבק העולה הוא למעשה אדמה הנסחפת ברוח. בעיה זו כמעט שאינה קיימת בקרקעות חוליות, אך ככל שתכולת החרסית בקרקע עולה, גובר הסיכון לאובדן קרקע כתוצאה מהעיבודים. אם באפשרותנו להשאיר בקרקע שורשים של צמחים שסיימו את חייהם, או לפחות חלק מהם, הדבר רצוי, שכן השורשים "מחזיקים" את הקרקע וכאשר הם מתפרקים, הם משאירים חללי אוויר המסייעים לאוורור הקרקע בעונה שאחריה ולמניעת סחף קרקע עם בוא הגשמים. בהכנת ערוגות חדשות יש להשתמש ב-30 ליטר קומפוסט למ"ר. במהלך השנים ניתן להפחית בכמויות ובערוגות ותיקות יותר ליישם פחות. בחקלאות אורגנית מקובל לעבד 15-20 ס"מ עליונים של הקרקע בלבד ולא להעמיק מעבר לכך. אם הקרקע יבשה ומהודקת ניתן לפלחה עם משת או מכוש ואז לעבד את השכבה העליונה ולהצניע בה קומפוסט באמצעות מתחת או מעדר.

מזיקים

על שתילות חדשות רצוי להגן באמצעים מכניים, כגון רשתות או בד אגריל כדי למנוע מהן להיאכל על ידי ציפורים או חרקים מכרסמים. בשל חום הקיץ כבר לא נמצא הרבה כנימות עלה (הן נמצאות באופן נקודתי, אך לא נפוצות כמו באביב). מאידך, סביר שנמצא בגן את הכנימה הקמחית וכנימות מגן נוספות. הכנימה הקמחית עטופה בשעווה לבנה ונראית קצת כמו פירור צמר גפן. היא נוכחת בדרך כלל בחלקם התחתון של העלים, אך גם בנקודות לחות, שבהן הפירות מתחברים לענפים או בצברים של פרי (רימונים, ענבים). אפשר להפחית את אוכלוסיית הכנימה הקמחית במידת מה על ידי ריסוס במים וסבון. הסבון ממס את השעווה העוטפת את גוף הכנימה ופוגע בה. לעיתים שטיפה בזרם חזק של מים, או ניגוב באמצעות מטלית לחה, מסירים את הכנימות. ישנם חרקים מועילים הניזונים מהכנימות, כגון חיפושיות טורפות וצרעות וכן עכבישים שונים. לכן, אם אוכלוסיית הכנימות

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטניים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

אינה פוגעת באופן קשה בצמחים, מוטב לתת לאויבים הטבעיים הניזונים מהן לבצע את מלאכתם נאמנה ולבסס את נוכחותם בגן.

מזיק נוסף אשר פעיל בתקופה זו הוא יקרונית התאנה. זוהי אחת החיפושיות הגדולות בארץ (אורכה כ-8 ס"מ) והיא ניזונה מקליפתם של ענפי תאנה ומנגו צעירים וגם מפירות העץ. היקרונית מטילה ביצים בסדקים שבקליפת העץ והזחלים הבוקעים מתחפרים במהירות ומתחילים לאכול. מספר זחלים הנוברים בבסיסו של עץ עלולים להביאו לידי התמוטטות. את מיקום החדירה והנבירה בעץ ניתן לזהות בעזרת התבוננות וחיפוש אחר ערימות נסורת קטנות. גילוי מוקדם הוא מפתח להתמודדות עם היקרונית ולכן בתקופה זו רצוי להתבונן מקרוב בעצי התאנה והמנגו. אם מצאנו חור כניסה, ננסה לשלוף את היקרונית בעזרת חוט ברזל. אם לא הצלחנו, ניתן להשתמש בחומר הדברה בעל לחץ אדים גבוה, כגון טרייסר אולטרה (ת.ר.). טובלים קיסם אוזניים בחומר ההדברה, מחדירים לחור הכניסה של היקרונית וסוגרים את הפתח בעזרת פלסטלינה, אדמה או סיליקון. אדי הרעל נלכדים במחילה ומדברים את זחל היקרונית.

עשבים

עשבי הקיץ מבשילים זרעים ורצוי להשקיע מאמץ ולא לאפשר להם לעשות כן. הקייצת, למשל, מייצרת עשרות עד מאות אלפי זרעים לצמח וכמוה גם הירבוזים. לכן, טוב נעשה אם לא נאפשר להם כלל להגיע לפריחה או לייצור זרעים. אמנם בקרקע חבויים מיליארדים של זרעים ולחלקם מנגנוני שימור והשהיה המאפשרים להם לנבט גם לאחר שנים רבות, אולם אם נקפיד במהלך העונות לא להעשיר את "בנק" הזרעים בקרקע, נקבל לאחר מספר שנים פחות עשבים בגינה.

החודש, כבכול חודשי הקיץ, היא שעתם היפה (לצערנו) של מיני עצים פולשים הנהנים מטמפרטורות הקיץ הגבוהות ונוכחות מים בקרקע. נזכיר כאן את הצחר הכחלחל (*Leucaena leucocephala*) והשיטה הכחלחל (*Acacia saligna*). מוצאו של הצחר באמריקה המרכזית ואילו השיטה הגיעה אלינו מאוסטרליה. שני העצים מעמיקי שורש, בעלי צימוח נמרץ, כושר התחדשות מרשים ויכולת לקשור חנקן אטמוספרי. הם נחשבים כמינים פולשים במדינות רבות ונמצאים בשטחים שהופרו על ידי האדם. התבססות של אחד או שניים מהעצים הללו בגינה הקהילתית עלולה להוות בעיה, שכן ללא טיפול כימי אגרסיבי לא ניתן להדבירם ולעיתים יש לחזור מספר פעמים על כל טיפול עד להדברה מוחלטת. רצוי להכיר את העצים הללו ולטפל בהם ממש לאחר הנביטה, כאשר עדיין ניתן לעקור אותם באמצעים מכניים. אם אחד מן העצים הללו (או שניהם) התבססו בגינה או בקרבתה ולא נוכל להדבירו בהצלחה – מוטב לגזום את העץ לפני תקופת פריחתו ולא לאפשר לו להפיץ זרעים.

עם הכנת הערוגות לתקופת החורף ניתן לבצע את שיטת "הערוגה המזויפת" (Stale Seed Bed). מטרת השיטה היא להפחית את לחץ העשבים בערוגה בתקופת הגידול הראשונה של החורף. השיטה מבוצעת בדרך הבאה: מכינים את הערוגה לזריעה ולשתילה מספר שבועות לפני השתילה בפועל. משקים את הערוגה ומחכים לנביטת העשבים. מקלטרים את העשבייה הצעירה וחוזרים על התהליך מספר פעמים. בדרך זו גלי העשבים הראשונים מעושבים וכאשר מגיע תאריך השתילה/זריעה האמיתי מתמודדים עם פחות עשבים. דרך נוספת להפחית את

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

כמות העשבייה היא לבצע חיטוי סולרי לקרקע, כפי שהזכרנו בהמלצות לחודש יולי, או להשתמש ביריעות לחיפוי קרקע.

מחלות צמחים

מומלץ לשמור על נוף הצמחים יבש ולא להרטיב אותם בהשקיה עילית (כפי שצינו בהמלצות לחודש יולי). בתקופה זו ניתן לראות צמחים נושאי פירות הנתקפים במיני מחלות עלים. בשלב סופי של הצימון, כאשר הצמח ממילא בסוף דרכו, לא מומלץ לרסס ועדיף לתת לצמחים לסיים להבשיל את פירותיהם ללא התערבות ואז לעקורם ולהרחיקם מן הגינה. צמחים חולים מומלץ לא להשאיר כחיפוי בגינה וגם לא להעבירם אל ערמת הקומפוסט, אלא אם אנחנו בטוחים שהערמה מתחממת ומגיעה לטמפרטורה של כ-60 מעלות צלזיוס (חם מדי לנגיעה ביד חשופה). בצמחים אשר נדרשת להם תקופת גידול ארוכה יחסית, הנתקפים במחלות עלים (פטריות) ויש לנו מרווח של כשבוע עד הקטיף – ניתן לטפל בחומרים המאושרים לשימוש בחקלאות האורגנית, כגון נימגארד (ת.ר.), לטיפול בקימחון, קימחונית, כשותית, חלפת וכמשון או בטימורקס גולד (ת.ר.), לטיפול בקימחון, קימחונית, חילדון, כימשון, חלפת, כשותית ובוטריטיס. בכל מקרה של שימוש בחומרי הדברה, יש לעיין היטב בתווית ההוראות ולשמור על כללי הבטיחות. במחלות עלים מסוימות ניתן לרסס גם חלב מדולל במים (קמחון על דלועיים בעיקר), סודה לשתייה+סבון (זיהומים על סולניים, למשל), תה קומפוסט מדולל (למשל, על נבטים שנפגעו מריקבון) ושילובים ביניהם. אמצעים פשוטים אלה יכולים לעזור להפחית את הנזק או לפחות לעכב אותו עד לקטיף. כמובן שרצוי להתייעץ עם המדריך ברגע שמבחינים בנזק.

המלצות לחודש ספטמבר

מבוא

חודש ספטמבר בארצנו הוא חודש המעבר בין הקיץ לסתיו, אשר יחל באוקטובר. החום עדיין כבד, אך שעות האור מתקצרות. הצמחייה הטבעית ניצלה כמות נכבדה מהמים בקרקע ומתחילה להיראות "עייפה". בגינות הנוי

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטניים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

פורחים שיחי הדורנטה המצויה (*Duranta erecta*) ומיני לבן-עלה (*Leucophyllum* spp.) – צמחים מושכי דבורים.

בחודש ספטמבר ניתן ואף רצוי להפחית בהדרגה השקיה של צמחי נוי עד בוא הגשמים. אולם אל לנו להפסיק או להפחית את ההשקיה לצמחי המאכל שלנו, שכן גידולי הקיץ אשר ממשיכים בצמיחה צורכים יותר מים עקב עלייה בשטח העלווה (עלייה בכושר הפוטו-סינתטי) והבשלת פירות.

בגן הירק

חודש מעבר זה בין הקיץ לסתיו הוא זמן מצוין להתחיל שתילות חורפיות (ההבדל האקלימי בין הערבה למרום הגליל הוא גדול ולכן על כל גן קהילתי לעקוב אחר האקלים באזורו). ספטמבר הוא גם חודש נוח יחסית לשתילת צמחי תבלין רב-שנתיים (רוזמרין, פטרוזיליה מסולסלת, פיגוס, קורנית, ועוד) ואפילו לנטיעה.

אם גן הירק שלנו "תפוס" על ידי גידולים קיציים, שעדיין לא סיימו להניב, ניתן לשתול את צמחי התבלין בין צמחי הקיץ ולבצע הכנת קרקע עם קומפוסט באופן נקודתי. שיטה זו מאפשרת לגידולי החורף להתבסס כאשר הם מוצלים יחסית, אולם היא מקשה על הכנת קרקע יעילה בכל השטח. בכל מקרה, חשוב לא לבסס את גידולי החורף על אותה כמות של השקיית גידולי הקיץ. יש להוסיף לכמויות המים או לפרוס קו טפטוף נוסף המיועד לשתילים הרכים למשך שבועיים משתילתם. אם הגן הקיצי סיים להניב, נסיר את שרידי גידולי הקיץ ונבצע הכנת קרקע עם קומפוסט על פני כל שטח הערוגה. אפשר להחזיר את שאריות גידולי הקיץ אל החלקות כחיפוי או להעבירן אל ערמת הקומפוסט.

החל מסוף ספטמבר אפשר לזרוע ולשתול את רוב גידולי החורף. המתאימים לזריעה בעונה זו: צנון, צנונית, סלק, גזר, ארטישוק ורוקט. ניתן לשתול: כרוב, כרובית, ברוקולי, סלרי, קלורבי, שמיר, קייל, פטרוזיליה, כוסברה, בצל ירוק, בצל מבצלצולים, כרישה, חסה ושומר. בסוף החודש הקרינה נחלשת ונוכל גם להפריד ולשתול מחדש שלוחות של תות שדה. יש להקפיד על השקיה מספקת ואז קצב הצימוח הראשוני יהיה גבוה, עד שירוסן על ידי הטמפרטורות הנמוכות של החורף.

במקומות חמים ואפילו במישור החוף, אפשר לשתול קישוא (ראו הערה בפסקה העוסקת במזיקים) וכן עגבנייה ולהמתין מעט עם שתילות החורף או לשלב בין השתיים. בנוסף לכך, רצוי להשאיר מקום לשתילות ולזריעות נוספות, שיתבצעו בחודש העוקב (אפונה, תפוחי אדמה, שום) ולשלב פרחים וצמחי תבלין בין הירקות. בשלב זה אין משנים את תדירות ההשקיה בגידולים קיימים. בשתילות חדשות יש להשקות במספר מנות קטנות בתדירות גבוהה (בהתאם לסוג הקרקע). למעשה, השקיית גן הירק מבוצעת לפי הגורם המגביל (שיכול להיות, למשל, ירק לפני קטיף).

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

בבוסתן

בחודש זה מבשילים הפטל, הענבים, הרימונים והתאנים ומומלץ לייס את הפירות או לעטוף את עצי הפרי ברשתות, אחרת נאפשר לציפורים ולזבוב הפירות ליהנות מהפירות. ניתן גם להשתמש במלכודת פרומון. בצמחי התבלין אפשר לבצע קציר וייבוש של העלים וליהנות מגל צימוח נוסף (לימונית, לואיזה, אורגנו). עצי ההדר מבשילים פירות וחשוב להקפיד על השקיה מספקת. כמו כן, ניתן לבצע גיזומים להקטנת נוף בנשירים ועל ידי כך להקטין את צריכת המים שלהם.

קרקע

טמפרטורת הקרקע גבוהה וכמות המים השאריתיים בה פוחתת. בערוגות מושקות רצוי לחדש את חיפוי הקרקע, אם יש צורך בכך, שכן בתנאי השקיה החיפוי הצמחי התפרק במהלך הקיץ. ברוב הגינות הקהילתיות לא מבוצע דישון כימי ועל כן מתבצע פיזור קומפוסט בתחילת כל עונת גידול והצנעת קומפוסט בכמות של 30 ליטר/מ"ר מספיקה בדרך כלל לכל העונה. ערוגה אשר הוספנו לה קומפוסט במשך שנים אחדות, תוכל, עם הזמן, להסתפק בכמויות קטנות יותר של קומפוסט. בגן הירק על הקומפוסט להיות מוצנע ולא להשאירו על פני הקרקע. סביב עצי הפרי ניתן להסתפק בקלטור קל, כדי לא לפגוע בשורשי ההזנה של העצים ולפזר על גבי הקומפוסט המוצנע שכבת חיפוי. ביצוע עבודות עפר, ניקוז והכנת ערוגות מתאימים לעונה זו, שכן הקרקע יבשה.

מזיקים

גן הירק המתמלא בשתילים רכים וירוקים מספק ארוחה מזמינה לחרקים, לחלזונות ולציפורים. בחודש ספטמבר עדיין יבש ועלים ירוקים הם בביקוש לא רק על ידי בני האדם. כדי להגן על שתילים רכים או על נבטים, מומלץ להשתמש בשיטות מכאניות, כגון כיסוי ביריעות אגרי/רשתות או בשיטת הבקבוק ההפוך (לוקחים בקבוק פלסטיק שקוף של 1.5 ליטר, מסירים את הבסיס ואת הפקק. נועצים שיפוד או מקל סמוך לבסיס הצמח ו"מלבישים" עליו את הבקבוק עם הפתח למעלה. כך מתקבלת מעין חממונת אישית לכל שתיל. כאשר הצמח ממלא את הבקבוק, מרימים את הבקבוק ושומרים אותו לשימוש חוזר במקום מוצל). חפשו את ביצי הפרפרים בעיקר על צמחים ממשפחת המצליבים. אם גיליתם ביצים או זחלים קטנים, ניתן להסירם באופן ידני. בגידול קישוא סתווי מומלץ להגן על השתילים בכיסוי בד אגריל כדי למנוע נגיעות בוורוסים (המועברים על ידי כנימת עש הטבק).

עשבים

בחודש ספטמבר עולים בגינות גם עשבי חורף וגם עשבי קיץ. אם שתלנו ירקות חורף בין גידולי הקיץ, יש להמשיך בעישוב תדיר. אם הכנו ערוגה חדשה, ניתן להכין אותה לשתילה בשיטת "הערוגה המזויפת" (Stale Seed Bed), (ראו המלצות לחודש אוגוסט). רק לאחר הטיפול נזרע ונשתול וכך נוכל לתת התחלה טובה יותר לשתילים. למרות

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

השיטה לעיל, אסור לקפוא על השמרים ויש לעשב בקביעות, שכן נוכחות מים וטמפרטורות גבוהות גורמות לצמיחה נמרצת של עשבים. אם בחלקות קיימים עשבים רב-שנתיים כגון דורת ארס צובא (קוסאב), גומא הפקעים (סיידא) או יבלית, מומלץ להתייעץ עם אגרונום באיזה אסטרטגיית טיפול מתאימה לבחור (לעיתים אפילו עדיף להפסיק לגדל בערוגה משובשת למשך עונה ולעבור לערוגה אחרת).

מחלות צמחים

עלייה בלחות, בעיקר באזור מישור החוף, מסייעת בידי פטריות הפוגעות בנוף הצמחים. אם ביצענו שתילה סתוית של קישוא ועגבניות, הם יהיו פגיעים למחלות נוף פטרייתיות. יש הגורסים (בהתאם לגישה אורגנית), כי ההתמודדות עם מצב זה, כמו גם טיפול בגידולי החורף, ייעשו באמצעות ריסוס עלויות מונע של מיצוי קומפוסט (מכיל חומצות הומיות ופלבניות) או תה קומפוסט (מיצוי מימי של קומפוסט בתוספת מקור אנרגיה זמין מושרה בתנאים אירוביים למשך 24 שעות), בתדירות של פעם/פעמיים בשבוע כדי ליצור תחרות ודיכוי פתוגנים על גבי העלוה. יישום מחזור זרעים והכנת הקרקע עם קומפוסט מונעים מחלות קרקע ומדכאים אותן אם כבר פרצו.

המלצות לחודש אוקטובר

מבוא

חודש אוקטובר בארצנו מתאפיין עדיין בימים חמים, אך בלילות קרירים יותר. הטמפרטורה הממוצעת יורדת (סוף סוף) אל מתחת ל-30 מעלות צלזיוס ואף צפויים מספר אירועי גשם במהלך החודש. זהו חודש סתווי וכבר ניתן לראות עננים בשמים ואת העצים מתחילים ללבוש צבעי שלכת. הנוף עדיין מאובק והאדמה והצמחים (וגם האנשים) מחכים לגשם שיבוא, ישטוף ויחיה.

בגן הנוי ניתן להפחית בהדרגה את ההשקיה, שכן צריכת המים של הצמחים פוחתת בעיקר בשל תכסית עננים, פחות שעות אור וטמפרטורות נמוכות יותר. אולם יש לזכור, כי הקרקע עדיין יבשה ועדיין מתייבשת ככל שהצמחים מרוקנים את שאריות המים של החורף הקודם. בחלק מן הצמחים ניתן לראות לבלוב חדש שיעצר עם בוא החורף והטמפרטורות הנמוכות.

בגן הירק

בגן הירק נבצע פעולות המסמלות את סיום עונת הקיץ והמעבר אל החורף, כגון, הפרדת שלוחות תות שדה ושתילה מחדש, גיזום ארטישוק, גיזום חצילים וסילוק של השתילים האחרונים מהקיץ אל ערמת הקומפוסט. ניתן להמשיך עם שתילה וזריעה של ירקות חורפיים (ראו המלצות לחודש ספטמבר), אולם כעת ניתן להוסיף זריעה של אפונים, שתילת שנוות של שום וזריעת פקעות תפוחי אדמה, שאיתם חיכינו עד שהסתיו יגיע. אפונים אפשר לזרוע ישירות בקרקע וכדאי לספק להם תמיכה כדי שיוכלו לטפס ולא ישתרעו על הקרקע. גידול תפוחי אדמה מתבצע על ידי

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

זריעת פקעות ישנות שהחל עליהן צימוח. רצוי לתלל (ליצור תלולית) מעל תפוח האדמה הזרוע ולהמשיך לתלל במהלך תקופת הגידול.

שננות השום מכילות לעיתים מחלות ומזיקים המועברים משנה לשנה. בגידול שום מסחרי משתמשים בשננות נקיות או שמחטאים אותן בכימיקלים. חומר הריבוי הנקי אינו זמין לגנן הקהילתי ואילו בחיטוי כימי איננו רוצים להשתמש. לכן, בזריעת שננות שום בגינה הקהילתית כדאי להקפיד על הכללים הבאים:

א. זרעו את השום בערוגה שבה לא גדל צמחים ממשפחת השושניים (שום, בצל, כרישה) במהלך חמש השנים האחרונות.

ב. הכינו את הקרקע בקפידה עם קומפוסט (מדכא מחלות שורש).

ג. אחסנו את השום במקרר שבועיים לפני הזריעה.

ד. הפרידו בעדינות את השננות מהראש כדי לא לפצוע את הקליפה (למנוע חדירת מזיקים ומחלות).

ה. השליכו שננות פגומות.

ו. כאמור, שום מסחרי נהוג לחטא בכימיקלים כדי להיפטר מפתוגנים שנצמדו לשננות. שיטה זו אינה נהוגה בגינות הקהילתיות, על כן אנו מציעים חלופה לטיפול הכימי, והיא טיפול בהשריה במים חמים: לאחר הפרדת השננות, יש לארוז אותן בשקית רשת ולטבול אותן באמבט/קערה של מים בטמפרטורה של 47-50 מעלות צלזיוס למשך 20 דקות (להקפיד לא לתת לטמפרטורה לעלות מעבר ל-50 מעלות). יש לשמור על הטמפרטורה הנ"ל במשך כל זמן ההשריה ולכן רצוי להכין קומקום עם מים חמים מבעוד מועד ולהוסיף למים המתקררים. לאחר 20 דקות, יש להעביר את השננות לטבילה במים בטמפרטורת החדר ולזרוע אותן באותו יום או ביום המחרת. אומנם זה אינו חיטוי מושלם, אבל בהחלט עוזר. אפשרות נוספת היא טבילת השננות במי חמצן בריכוז של 2-3% למשך מספר דקות ספורות. יש לזכור, כי גם אם לא ביצענו חיטוי, אין זה אומר שגידול השום לא יצליח.

ז. יש לזרוע את השום בכיוון הנכון (הכיוון שבו הייתה מונחת השננה בתוך הראש (שפיץ למעלה)).

ח. יש לזרוע את השום בעומק אחיד של 4-5 ס"מ מפני הקרקע ולשמור על לחות הקרקע בזמן הנביטה. ניתן לרווח השקיות לאחר התבססות הגידול ולעיתים להשקות במהלך החורף, אם ישנה עצירת גשמים ארוכה.

זריעות ושתילות: כל גידולי החורף מתאימים לשתילה ולזריעה בעונה זו. ניתן להמשיך ולשתול בגינה צמחי תבלין חד-שנתיים ורב-שנתיים, אשר ייקלטו טוב יותר בשל הטמפרטורות הנוחות וכן ניתן לנטוע.

השקיה: גן הירק החורפי זקוק להשקיה סדירה כדי להתפתח בצורה תקינה. לאחר זריעות ושתילות חדשות מומלץ להשקות את הקרקע בכמות מים נכבדה (השקיית הרוויה) באופן חד-פעמי. ולאחר מכן, להמשיך להשקות שתילים במנות מים קטנות על בסיס יומי או דו-יומי. בהקשר לזריעה, לאחר השקיית הרוויה יש להמתין לנביטה ולהצצה של הצמחים לפני שמתחילים בהשקיה סדירה.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

בבוסתן

איך יודעים שבא הסתיו? יש רימון ויש גויאב.

חודש אוקטובר התברך בהבשלתם של פירות בר נפלאים. ניתן ללקט פירות של קטלב, עוזרר, אשחר, שיזף, תאנים אפילות (מבשילות מאוחר) וכמובן, רימונים. בבוסתן מבשילות הגויאבות, הרימונים ואפילו יש כבר התחלות של פרי הדר (תלוי במיקום בארץ ובזנים). בעצים מושקים, רצוי לשמור על משטר השקיה קבוע, כדי למנוע תנודות חריפות מידי של התנפחות והתכווצות, העלולות לגרום לסידוק בקליפת הפרי. זה הזמן גם להוסיף מנת קומפוסט לעצים (פעמיים בשנה – בסתיו ובאביב, 20-30 ליטר לעץ). הוספת הקומפוסט מתבצעת על ידי הרחקת החיפוי מסביבת העץ, הרמת צינורות הטפטוף, פיזור וקלטור שטחי של קומפוסט (כדי לא לפגוע בשורשי ההזנה הרדודים של העץ), החזרת הטפטוף וחיפוי.

קרקע

כדי לשמר את לחות הקרקע סביב שתילות החורף, מומלץ לבצע חיפוי בחומרים צמחיים זמינים: כסחת דשא יבשה וללא זרעים, עלי שלכת, קש או גזם עדין. צמחי הקיץ שסיימו את תפקידם יכולים גם הם להתווסף אל החיפוי או אל ערמת הקומפוסט. חשוב לא לבצע בגינת הירק חיפוי קרקע מחומר צמחי מעוצה (רסק גזם, ענפים), כיוון שפירוק החומר המעוצה גורם לגריעת חנקן זמין במהלך הגידול ולמחסור בירקות בגידול העונתי. רסק גזם הוא חומר מצוין לחיפוי שבילים, רחבות וסביב עצים וצמחים רב-שנתיים. חשוב לזכור, כי החיפוי נועד לסייע לגידול ואינו מחליף דישון והשקיה שהם הבסיס לצמיחת הצמחים ולכן יש להשתמש קודם במים ובקומפוסט ורק אחר כך בחיפוי. לקראת החורף המתקרב, רצוי לתת את הדעת על ניתוב נגר עילי בגינות ולבצע עבודות מכינות בהקדם. ניתן להפחית בצורה משמעותית את הנגר העילי אם נבצע חיפוי קרקע בחומר צמחי בשכבה של 7-10 ס"מ לפחות. לעיתים מגיע אל שטח הגינה נגר שמקורו חיצוני (ניקוז רחובות, מרזבים או שטח הנמצא במעלה הגינה), במקרים כאלו מומלץ להיעזר בבעלי מקצוע כדי לתכנן את ניתוב הנגר לאזורי חלחול, כך גם נטען את הקרקע ביותר מים וגם נמנע סחף ואובדן קרקע עילית פורייה.

מזיקים

הטמפרטורות המתונות בחודש אוקטובר מייצרות תנאי גידול נוחים לשלל חרקים. מלבד זחלים של פרפרים ועשים, נוכל למצוא בגן גם כנימות, חיפושיות, חגבים וערצבים. מזיקים כגון כנימות, עש המנהרות ואקריות, הם מזיקים משניים בגינה אקולוגית, שבה קיים איזון עדין בין טורפים לנטרפים ולכן מומלץ לא להדביר מזיקים אלו, אלא במקרה של התפרצות בכמויות לא סבירות. זכרו שחרק מזיק משמש מזון לחרק/ציפור/קיפוד/חומט, אשר ניזונים מהם ולכן, כדי לשמר את מערך הטורפים בגינה, עלינו להשאיר להם מזון. זחלים של פרפרים ועשים וכן ציפורים עלולים לאכול עלים צעירים. מאחר שהשתילים קטנים, עלינו לשמור עליהם בתחילת הגידול בקפדנות יתרה ולהגן עליהם באמצעים מכניים (ראו המלצות לחודש ספטמבר). כדי לעודד מגוון ביולוגי וחרקים טורפים רצוי להשאיר

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטניים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

מגוון בתי גידול בסמיכות לערוגות (צמחים רב-שנתיים, שיחים סבוכים, גלי אבנים, מערוס ענפים וכמובן חיפוי קרקע צמחי, המהווה בית גידול בפני עצמו).

עשבים

בחודש אוקטובר באזורים מושקים (גן ירק, למשל) עולים וצומחים עשבי החורף ותופסים בהדרגה את מקומם של עשבי הקיץ. עשבי הבר (צמחי הבר) עלולים "לבלוע" את צמחי התרבות שלנו (הירקות) ולכן חשוב לעשב סביב השתילים בגן הירק. שלב ראשוני זה, שבו עשבי הבר מתחילים להתעורר, הוא הזדמנות מצוינת ללמוד ולהכיר מי הוא מה. כך נוכל לברור לנו את הצמחים שנרצה שימשיכו לצמוח ואת אלה שנרצה לעשב. בנוסף לכך, הרבה עשבי חורף הם צמחים אכילים ובשליהם הצעירים הם בריאים וטעימים במיוחד. לכן מי שישכיל להכיר וללמוד את צמחי הבר בגינה, יוכל לאחר פעילות עישוב לחזור לביתו עם סל מלא נבטים ועלים צעירים למאכל.

בתקופה זו פוחתת פעילותם של עשבי הקיץ הרב-שנתיים (דורת ארס צובא-קוסאב, יבלית וגומא הפקעים – סיידא) ולכן ניקוש של עשבים אלה מן השורש יכול לאפשר לנו הפוגה עונתית מנוכחותם בגינה (לא לדאוג, הם יתחדשו עם בוא האביב). הגשמים הראשונים בוודאי ינביטו את הירבזים ואותם מומלץ לעשב מיד (גם הם אכילים). עישוב וחיפוי הן שתי פעולות משלימות אשר אם הן מבוצעות בזמן הן מצמצמות באופן ניכר את כמות העשבים בגינה ומקטינות עברנו את כמות העבודה בהמשך העונה.

מחלות צמחים

חודש אוקטובר הוא זמן גידול טוב לפטריות, חלקן פתוגניות לצמחים. הרוב המוחלט של גידולי החורף בגן הירק אינו נתקף על ידי פטריות, אולם הן יכולות להופיע בצמחים הרב-שנתיים, כגון יסמין, אזוביון (לוונדר) ושאר שיחים ועצים, במיוחד הנשירים. בדרך כלל אנו לא נדרשים לבצע פעולת הדברה, אך חשוב לשים לב למקרים שבהם ישנה התמוטטות של שתילים צעירים (עלים כמושים, גבעול שוכב, נקודות וכתמים על פני העלווה). במקרים שבהם יש חשש מפטרייה פתוגנית בשתילי הירקות, מומלץ לעקור את השתיל ולהחליפו באחר. זיהוי פטריות פתוגניות הוא מלאכה לא פשוטה גם לבעלי מקצוע, כך שאם ישנו חשש לנוכחות פטרייה פתוגנית, המסכנת את גן הירק, מומלץ להתייעץ עם אגרונום מלווה.

המלצות לחודש נובמבר

מבוא

חודש נובמבר הוא חודש סתווי מובהק. במהלך חודש זה מתרחש המעבר מן הסתיו אל החורף, ובדרך כלל חלה ירידה בטמפרטורה ובמשך שעות האור ועלייה בכמות המשקעים. כחודש מעבר, נובמבר מתאפיין בשונות גדולה במהלך החודש וכן בין השנים, לכן כדאי כבר להכין את המגפיים, אבל עדיין לא לאפסן את הסנדלים.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

בגן הנוי

ניתן להפחית בהשקיה ואף להפסיקה לפרקים (תלוי באירועי הגשם ובתדירותם). עם זאת, יש להיות קשובים לצורכי הצמחים, שכן עצירת גשמים ו/או כמות משקעים נמוכה עלולים לא להספיק ואז נדרשת השקיה. נובמבר הוא זמן מצוין לטמון פקעות ולזרוע צמחי בר ותרבות בגינה.

בגן הירק

בגן הירק ניתן להמשיך עם שתילה של ירקות חורפיים, כגון: מיני מצליבים (ברוקולי, כרובית, כרוב, קולרבי, קייל), חסה ותות שדה, ולזרוע אפונים, תרד, סלק, שננות שום (בתחילת החודש), בצל (באמצע החודש), פול ופקעות של תפוחי אדמה (רצוי בגדודיות צרות שגובהן 20-30 ס"מ). לקראת סוף החודש נקטין את כמויות ההשקיה ואף נעצור אותה אם ירד גשם במידה מספקת. מתי להשקות ומתי לא, תלוי בגורמים רבים ואין דין הנגב כדין השפלה או הגליל. לכן עלינו להכיר את הקרקע שבה אנו עובדים, את יכולתה לקלוט ולשמר מים ולבחון אותה באופן תדיר. בדרך כלל, בגידול ירקות, אם ראינו סימני עקה בגידול, סביר להניח שנראה את התוצאה ביבול. על ירקות הגינה לא רק לשרוד, אלא לשגשג ולכן אל לנו למנוע מהם מים. לשתילות החדשות מומלץ להכין את הקרקע בערוגות מוגבהות של כ-10 ס"מ לפחות, שיאפשרו ניקוז טוב יותר במקרה של ריבוי משקעים.

נובמבר הוא חודש טוב לשתילות של מיני תבלינים, כגון: מיני סוככיים (סלרי, שמיר, פטרוזיליה, כוסברה), חומעה, עירית, ועוד.

השקיה וניקוז: עד הגשם המשמעותי הראשון (לפחות 30 מ"מ, מינימום המאפשר שטיפת מלחים ומניעת המלחה) מומלץ להמשיך בהשקיה סדורה ואחרי הגשם לעקוב ולהמשיך בהשקיה לפי הצורך. יש לשים לב במיוחד לשתילים חדשים אשר עלולים להתייבש בקלות ולהקפיד שהקרקע בסביבתם תהיה לחה עד אשר יצמיחו שורשים ויתבססו טוב יותר. זו גם הזדמנות לוודא שהערוגות מנוקזות ושתעלות מרחיקות את עודפי המים ומונעות הצפות בקרבת הגידולים. שבילים מוצפים וקרקע בוצית יקשו עלינו להגיע אל הגידולים בחורף והרבה יותר נעים לעבוד בערוגה נגישה.

בבוסתן

חודש נובמבר מסמן את סוף עונת המנגו ותחילת עונת התפוזים. זה הזמן לסיים את קטיף פירות הקיץ ולהכין את העצים לקראת החורף, בין אם על ידי גיזום או קשירה. בחודש מבורך זה מבשילים, בין השאר, הגויאבה, האנונה, האפרסמון וההדרים. עדיין יש רימונים על העץ וכמובן זיתים. על נושא המסיק והטיפול בזית קיימת ספרות ענפה וידע רב-שנים ולכן לא נרחיב בנושא. עדיין ניתן ללקט פירות בר למכביר (ראו המלצות לחודש אוקטובר). אם עדיין לא הוספנו קומפוסט לעצים, זהו זמן טוב להוסיפו. נובמבר הוא זמן טוב לזרוע בבוסתן גידולי כיסוי, שיש להם תפקידים אחדים: הם שומרים על הקרקע מפני סחף ושחיקה ומונעים זליגה של מינרלים

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

לעומק; הם מתחרים עם עשבי הבר; משמשים כבית גידול; מעשירים את המגוון הביולוגי בגינה ואף מעשירים את הבוסתן בחנקן – אם זורעים צמחים ממשפחת הפרפרניים, כגון תלתן או בקיה. זרעים קטנים כזרעי התלתן, ניתן אפילו לפזר על גבי חיפוי קרקע. כדי למנוע תחרות ישירה עם העצים מומלץ לא לזרוע את גידולי הכיסוי צמוד לעץ, אלא להשאיר מרווח. שכבת חיפוי עבה סביב העץ וגידולי כיסוי במרווחים בין העצים מספקים את התוצאה המיטבית.

קרקע

אם ברצוננו להכשיר ערוגות לזריעה במהלך החודש, יש לבצע את ההכנות כאשר הקרקע לחה לכל היותר. אדמה כבדה ורטובה נוטה להתהדק (תלוי בתכולת החרסית בקרקע) ואם הידקנו את האדמה בעת הכנת הערוגה, יצא שכרנו בהפסדנו. בקרקעות חוליות, שבהן תכולת החרסית נמוכה, לא קיימת בעיית הידוק ולכן בקרקעות החוליות של מישור החוף ניתן לבצע עיבודים גם אם הקרקע לחה. כמות החומר האורגני בקרקע היא גורם משמעותי במניעת הידוק וביכולת הקרקע לאחוז מים ולכן נשאף להוסיף קומפוסט וחיפוי ממקור צמחי לאורך השנים. על ידי כך אנו משפרים את המבנה הפיזי של הקרקע ומאפשרים למגוון גדול של אורגניזמים להתבסס בה. בתמורה, נקבל שיפור באחידות המים, בקליטת מינרלים על ידי שורשי הצמחים ובעמידות מוגברת בתנאי עקה.

מזיקים

ירידת הטמפרטורות בחודש נובמבר גורמת להפחתה מסוימת בפעילות החרקים, אולם זה הזמן שבו מתחילים להופיע גלי פשפשאים ופרפרי החורף ויש לחפש את ביצי הפרפרים על גבי העלים. ככלל, אנו רוצים לעודד מגוון ביולוגי ולכן הפרפרים רצויים בגינה, אולם עשרות זחלים, של לבנין הכרוב, לדוגמה, המתפתחים באין מפריע בתוך הכרוב או הברוקולי יגרמו לנו לפסד ביבול ולכן כדאי לסלקם. כיסוי הגידולים הרגישים ברשתות, אל-בד (אגריל) או מעבר תדיר, זיהוי וניקוי הביצים או הזחלים הקטנים, יכולים לסייע במיוחד בשלבי הגידול הראשונים והתבססות הצמחים. ניתן להשאיר חלק מהביצים/זחלים כדי לעודד אויבים טבעיים, הזקוקים לחרק המטרה שלהם. אין טעם לנסות ליצור גינה סטרילית ובדרך כלל המזיקים מגיעים לפני אויביהם הטבעיים. האסטרטגיה המתאימה היא הגדלת המגוון הביולוגי ושאיפה להגיע לאיזון ולא ניסיון להילחם בכלל החרקים. בחודש הקודם הזכרנו דרכים אחדות לעידוד המגוון הביולוגי (ראו המלצות לחודש אוקטובר), ונוסיף על אלה מספר דרכים למשוך ציפורים, כגון שתילת שיחים סבוכים (קינון של ציפורי שיר), בניית תיבות קינון, אמבט ציפורים מוגבה והשארת מיני דגנים רב-שנתיים (זיף נוצה, נשרן הדוחן), שגבעוליהם הם חומר אהוב על הציפורים לבניית קינים. תנאי הלחות המוגברים וטמפרטורות מתונות מתאימים לחלזונות ולחשופיות אשר יתחילו לשוטט בגינה וכן למיני אקריות וכנימות. איסוף ידני של חלזונות הוא משימה מצוינת להפעלת ילדים בגינה. ניתן גם להניח פסי נחושת כמחסומים על מקומות מועדים לפורענות וללפף חוטי נחושת כקפיץ על גזעי עצים רגישים.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

אם הצמחים שלנו חסונים ובריאם, בדרך כלל הכנימות יהיו מזיק משני ונצטרך לטפל בהן רק כאשר יש התפרצות של ממש (אם יש צמח נגוע במיוחד, מומלץ לעקרו בשלמותו ולסלקו מן הגינה). יש הטוענים, כי מיני "תרופות סבתא", כגון מיצויי שום או פלפל חריף, יכולים לפעול להרחקת נגעים ומציעים לעשות שימוש כנגד כנימות במתכונים הבאים:

- כפית סבון כלים + כפית אלכוהול 70% – ב-1 ליטר מים בריסוס מקומי כנגד כנימות עלה וכנימות עש.
- 20 מ"ל סבון כלים + 20 מ"ל שמן בישול + 10 מ"ל אלכוהול 70% – ב-5 ליטר מים בריסוס כנגד כנימות יותר עקשניות מסוגים אחרים.
- שתילי סלרי, שומר, אזוב ועוד מושכים אליהם אויבים טבעיים ומספקים להם מחסה. שתילים אחרים כגון טרגון, טגטס וזוטא לבנה, הנמצאים בפריחה, יכולים לספק להם מזון זמני.

עשבים

אירועי הגשם הצפויים בנובמבר מנביטים את עשבי הבר גם באזורים שבהם לא השקנו. אם נדע לזהות את העשבים עוד משלב הפסיגים (שני עלים ראשונים) או קצת יותר מאוחר, כאשר העלים האמיתיים מתחילים לצמוח, נוכל לטפל מבעוד מועד בצמחי בר, העלולים להוות בעיה בהמשך. עשבים חלוצים בקרקעות מופרות (כמו הגינה שלנו) כגון חלמיות, חרדלים וגדילנים, המגיעים בדרך כלל לגודל ניכר (ויהיו נהדרים במרק חורפי), כדאי לעשב כבר בתחילת הצימוח ולחסוך לנו עבודה קשה יותר בהמשך העונה. ניתן ואף רצוי להשאיר מגוון של עשביית בר בשולי הגינה או באזורים אשר הוגדרו לכך מראש (עידוד מגוון ביולוגי), אולם לא בגן הירק. עשבים שעישבנו לפני פריחה מומלץ להשאיר בערמה וכאשר יתייבשו נוכל להשתמש בהם כחיפוי קרקע מקומי לתות שדה למשל ("CHOP & DROP").

הגשמים והטמפרטורות הנוחות מנביטים גם שלל צמחים זרים ואף כאלו המוגדרים כצמחים פולשים. נזכיר כאן את הירבוזים למיניהם, אמברוסיה מכונסת, צחר כחלחל ושיטה מכחילה, אשר מהם רצוי להיפטר ולא לתת להם להכות שורש בגינתנו.

מחלות צמחים

בחודש נובמבר ייתכן שנפגוש מחלות פטריות, כגון החילדון והקימחון, אשר תנאי הסביבה מתאימים להתפתחותן. בצמחים רב-שנתיים כמו צמחי תבלין, שיחים ועצים ניתן להסיר חלקים נגועים, אולם אם נתקף גן הירק בפטרייה כלשהי, רצוי לנסות ולהדביר. ראשית בעזרת שיטות פשוטות כשטיפה במים או ניקוי פני העלה בעזרת חומץ ולהמשיך, אם יש צורך בכך, באמצעים חריפים יותר כריסוס בחלב נגד קימחון, מיצוי קומפוסט או שמנים צמחיים. רק אם לא הצלחנו להיפטר מן המחלה ויבול הגינה בסכנה, יש להשתמש בחומרים מסחריים וגם מהם מוצע לבחור את המאושרים לשימוש בחקלאות האורגנית. התייעצו עם המדריכים לבחירת החומרים המתאימים ובכל מקרה נהגו בכל אמצעי הזהירות וקראו היטב את תווית ההוראות.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

גיוזמי שמלה לעצי פרי והרחקת ענפים מכופפים מפני הקרקע מונעים התזות של בוך על הענפים וכן מחלות קרקע העלולות לפגוע בפירות. בכך יסייע בידינו גם חיפוי סביב העצים.

המלצות לחודש דצמבר

מבוא

דצמבר הוא חודש החורף הראשון מבין שלושה. דצמבר מתאפיין בריבוי משקעים ובירידה בטמפרטורות ביחס לחודשי הסתיו שקדמו לו. בחודש זה, בשל זווית השמש (כ-35 מעלות בשיא הצהריים) מגיעה הקרינה לערכיה המינימליים ושעות האור מגיעות אף הן למינימום (כ-10 שעות שמש בלבד). לקראת סוף החודש (21-22 בדצמבר, ביום הקצר בשנה) מתרחש יום ההיפוך ושעות האור מתחילות להתארך. במהלך החודש ייתכנו אירועי קרה וגשם, בדרך כלל עוצמתי (כמות משקעים בשעה), אם כי ייתכנו גם ימים חמים ויבשים.

בגן הנוי

נסגור את ההשקיה לאחר אירוע גשם משמעותי ראשון (20 מ"מ) ונאסוף עלי שלכת מהמדרכות ומהמרזבים כדי להחזירם אל האדמה והערוגות. בארץ, הגורם המגביל את הפעילות המיקרוביאלית בקרקע הוא מים ולכן פירוק של חומר אורגני מתבצע בחודשי החורף והאביב. החזרת עלי שלכת אל האדמה מזינה את הקרקע (בעיקר בפחמן), תורמת לוויסות טמפרטורת הקרקע ולמניעת הידוקה על ידי טיפות הגשם. בחודש דצמבר מתחיל השינוי הדרמטי ביותר בנוף כאשר האדמה מוריקה, העצים מאפירים ומתחילות הפריחות הראשונות של החורף. הימנעות מריסוס גורף בחומרים מונעי נביטה מאפשרת לאדמה לגלות את אוצרותיה, מהם נוכל לבחור את מה שנרצה לטפח.

בגן הירק

שעות האור המעטות והטמפרטורות הקרות מאטות את קצב צמיחת הגידולים. אם שתלנו או זרענו גידולי חורף מוקדם, ניתן כבר לאסוף חלק מן התוצרת. כך צנוניות, קולרבי וחסה שגדלו מהר מאוד בסתיו, נאספים ומפנים את מקומם לירקות חורפיים שיגדלו מעתה לאט יותר. אם ביצענו שתילות חדשות, יש לוודא שיש מספיק מים בקרקע וכאשר חלה הפוגה גדולה בין אירועי גשם, לפתוח השקיה. לאחר שביצענו עישוב ראשוני סביב הירקות, מומלץ לחפות את הקרקע ועל ידי כך לשמור על טמפרטורה נוחה יותר ולהפחית את הצצת העשבים. לצורך חיפוי בגן הירק נשתמש בעשבי החורף שעשיבנו, בעלים או בקש, אבל לא בחומר מעוצה. אם זרענו ירקות ממשפחת הסוככיים (גזר, פטרוזיליה, שומר, שמיר, כוסברה, סלרי), עלינו להתאזר בסבלנות, שכן צמחים ממשפחת הסוככיים "לוקחים את הזמן" עד שהם מציצים מן הקרקע. ייתכן שיעברו אפילו מספר שבועות עד שנראה אותם מגיחים. באופן כללי, מומלץ ללמוד ולהכיר את מראה הפסיגים (עלים ראשוניים המציצים מן הקרקע) של הירקות השונים וכך נוכל לעקוב ולהבדיל אותם מעשבים עוד לפני שהעלים האמיתיים של הצמח התפתחו. זיהוי הצמחים

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

בשלב הצצתם מן הקרקע מאפשר לנו שליטה וניהול טוב יותר של גן הירק וכן מעשיר את הבנתנו בנוגע לדינמיקה של העשבייה בגינה. החודש ניתן עדיין לזרוע גידולי כיסוי, כגון מיני תלתן ובקיה בשבילים ובשטחים סביב הגינה, כדי להעשיר את הקרקע בחנקן, לספק בית גידול לחרקים ולהגדיל את התחרות עם עשביית החורף. כל ירקות החורף מתאימים לשתילה בדצמבר. בגידול תות שדה, מומלץ לשתול בערוגות מוגבהות (20-30 ס"מ לפחות), לחפות בקש ובהמשך להסיר את השלוחות היוצאות מהצמחים ("הבנות") כדי לעודד את הצמח לעבור לייצור פרחים ופירות.

השקיה וניקוז: לאחר הגשם המשמעותי הראשון (30 מ"מ לפחות), נוכל לסגור את ההשקיה. נמשיך לעקוב אחר מצב הלחות בקרקע ואם יש עצירת גשמים ובמיוחד אם ישנן רוחות עזות ויובש. שיטה פשוטה לבדיקת הרטיבות בקרקע היא לחפור מעט ולראות עד איזה עומק הקרקע רטובה. צמחים בדרך כלל יודעים לשלוח את שורשיהם עמוק כדי להשיג מים ולכן, גם אם פני הקרקע יבשים, אך בעומק של ס"מ אחדים ישנה לחות, אין צורך להשקות. יוצאים מן הכלל הם שתילים חדשים אשר טרם פיתחו מערכות שורשים עמוקות ואותם יש להשקות עד התבססות. כאן המקום להזכיר שוב את חשיבות נושא חיפוי הקרקע בהקטנת אידוי המים מפני הקרקע.

בבוסתן

העצים הנשירים נכנסים לנשירה ותרדמה ובסוף החורף נגזום אותם. בדצמבר מבשילים פירות החרד, אבוקדו, בננה, אנונה ופפאיה. כך שלמעשה באזור החרד, שבו לא מגדלים פירות טרופיים וסובטרופיים, נותר לנו לקטוף הדרים ואולי קטלבים. אם לא זרענו גידולי כיסוי בין העצים, זה זמן טוב לעשות כן. ניתן גם לנצל את האזורים המוארים מתחת לעצים, לאחר נשירת העלים, ולזרוע גידולי מאכל, כגון אפונה או פול. אין זה משנה אם נזרע גידולי כיסוי (תלתן), נגדל גידולי שורה (פול), או נשאיר את עשביית החורף לצמוח ובלבד שהקרקע תהיה מכוסה בצמחים או ברסק גזם בעובי של לפחות 10 ס"מ. כיסוי הקרקע בבוסתן תורם להחדרת מי נגר, מונע סחף קרקע ומעשיר את המגוון הביולוגי. כל אלה נחוצים כדי לשמור על קרקע בריאה ועל מאזן ביולוגי תקין.

קרקע

בקרקעות חרסיתיות, לאחר ירידת הגשמים, כאשר האדמה רטובה, יש להימנע מלעבד אותה או לעלות עליה עם כלים כבדים. קרקע חרסיתית הנדחסת ומתהדקת היא פחות מאווררת ומים עומדים בה. מים עומדים בשדה ובבוסתן עלולים לגרום לריקבון שורשים ולתמותת צמחים. בקרקעות קלות, שבהן תכולת החרסית קטנה, בעיה זו אינה קיימת, אך מנגד, הקרקע אינה "מחזיקה" מים ולעיתים יש צורך להשקות גם במהלך החורף. שמירה על כיסוי קרקע על ידי צמחים חיים ועל ידי שאריות צמחים (קש, עלים, רסק גזם), כפי שהזכרנו לעיל, מועילה גם במניעת הידוק ומשפרת את חדירת המים אל תת הקרקע. אם יש אזור שבו עומדים מים, כדאי לבדוק את מצב הקרקע ובהתאם לצורך לחפור תעלת ניקוז.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

התבוננות בצמחי הבר העולים בקרקע יכולה לתת לנו רמז לגבי מצבה של האדמה. בקרקעות דלות בחנקן משגשים צמחים קושרי חנקן (מיני טופח, בקיה, דבשה, אספסת ותלתן) ואילו בקרקעות עשירות בחנקן עולים החלמית והסרפד.

מזיקים

הטמפרטורות יורדות ואיתן פעילות החרקים, אולם עדיין ישנה פעילות בגינה, במיוחד בימים חמים או במקומות חמים. בגן ניתן למצוא כנימות, זחלי פרפרים ועשים וכמובן חלזונות וחשופיות, שזו שעתם היפה. בגינה הקהילתית לא מומלץ לפזר תכשירים כימיים כנגד מזיקים ולכן ניטור וזיהוי המזיק חשובים מאוד. עלים אכולים והפרשות יכולים לגלות לנו את נוכחותם של זחלים או חלזונות, שאותם ניתן לאסוף ידנית. ערמות נסורת קטנטנות בבסיס עץ או על ענף מעידים על נוכחותם של זחלי סס הנמר, היקרונית או הברקנית (קפנודיס), שאם מתגלים בזמן אפשר לשלפם בעזרת חוט ברזל. אם מניחים קרש על גבי האדמה וממתינים ליום שמשי ויבש, אפשר להרים את הקרש ולאסוף מתחתיו את החשופיות, שמצאו שם מקלט. ריסוס מים עם מעט סבון אקולוגי מרחיק כנימות. יוצא מן הכלל הוא הערצב, אשר חי מתחת לאדמה וניזון משורשי צמחים. את נוכחותו ניתן לגלות לאחר שכרסם שורשים של ירקות והצמחים נובלים. לעיתים ניתן לראות מחילות באדמה או תולדות קטנות אשר מעידות על נוכחותו. אין בידנו כעת פתרון אקולוגי כוללני להרחקה או להדברת ערצבים ואם אוכלוסיית הערצבים בגינה מהווה בעיה משמעותית מומלץ לפזר בגינה מלכודות עם פיתיונות מורעלים והערצבים יאכלו וימותו. כאמור, כל השיטות המוזכרות לעיל הן רק אם זיהינו את המזיק ולכן התבוננות פעילה ותשומת-לב הן המפתח להצלחה.

עשבים

האדמה מתחילה להוריק. הגשם מנביט את הזרעים המכחים באדמה ואלה מציצים בזמנם. לצמחי בר רבים מנגנוני עיכוב נביטה המבטיחים את הישרדות המין לאורך שנים. לכן, גם אם עישבנו את הגינה עד הנבט האחרון, גלי נביטה נוספים עוד צפויים לנו גם בעונה וגם בשנים הבאות. נביטה מתרחשת בתוך הקרקע, כאשר הזרע סופח מים ומתעורר לחיים. הצצה מתרחשת כאשר הנצר מגיח מעל פני הקרקע. כדי לטפל בעשבים בטרם הציצו, ניתן לקלטר או לבצע עיבוד שטחי של 10 ס"מ העליונים של הקרקע. שיטה זו חוסכת זמן, אבל יש לבצעה באדמה יבשה יחסית. טיפול מכני בעשבים לאחר ההצצה כולל כיסוח בסכין, חרמש או מכסחת. גם לאחר שהעשבים הציצו ניתן לקלטר, אולם ההבדל המשמעותי הוא האם להפר את מרקם הקרקע או לא. ככלל, רצוי להפחית בהפרה של הקרקע, אולם אין הדבר אומר שיש לתת לעשבים לעלות ולהתחרות עם צמחי התרבות שלנו. עישוב ידני עם סכין היא שיטה רווחת בגינות קהילתיות. כאשר עובדים עם סכין עישוב מומלץ להעמיק כ-2 ס"מ לתוך הקרקע, כדי לחתוך את העשב מתחת לנקודת ההתחדשות. בדרך זו נמנע מן העשב לחזור ולצמוח. את עשבי הבר רצוי להשאיר על הקרקע היכן שנקצרו או להעבירם אל ערמת הקומפוסט.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

נסו לזהות את העשבים הנובטים ולהבדיל אותם מנביטות של צמחי תרבות. אם זיהיתם את הצמח, עשיתם את הצעד הראשון בניהול נכון של צמחיית הבר בגינה. כך תוכלו לטפח מרבדי פרחים, צמחים פונדקאים לפרפרים, צמחי בר למאכל ולמרפא או לחילופין להסיר עשב בעייתי מבעוד מועד. לעיתים לצמח בר המוגדר כעשב רע יש ערך תזונתי העולה על זה של צמחי תרבות, לדוגמה: לעלי חלמית (חוביזה) ולפירותיה ערך תזונתי העולה על זה של עלי תרד. בתקופה זו נובטים גם זרעי עצים וניתן להעתיקם למשתלה או למקום מתאים יותר. לחילופין, אפשר לסמנם ולטפחם עד שיהיו עצים בוגרים. ככלל, צמח שנבט בקרקע יכה שורש מהר יותר ועמוק יותר מצמח שנשתל. לכן עץ שנבט במקום מתאים, סומן כדי שלא לעשבו וטופח כראוי – ישגשג מהר יותר מעץ שהועתק או נשתל.

מחלות צמחים

חשיבות הפטריות (ממלכה בפני עצמה) למערכת האקולוגית היא אדירה. חלק מהפטריות מפרקות חומר אורגני קשה פירוק (ליגנין), הופכות חומרי הזנה לזמינים, מתווכות קשרים בין צמחים ומסייעות בקליטת מים ומינרלים, אולם חלקן פתוגניות וניזונות מרקמה צמחית חיה ובצמחי תרבות גורמות לפגיעה בצמחים ולמחלה. בחודש דצמבר, כאשר הטמפרטורות יורדות והלחות עולה, מגיע זמנן של הפטריות המפרקות חומר אורגני מת. בגינה קהילתית כדאי לעודד את פירוק החומר האורגני המת (ענפים, עלים, שאריות צמחים, זבל של בעלי חיים) על ידי הפטריות כדי ליצור רשת צפופה מתחת לפני הקרקע. הדבר מקשה על התבססות פטריות פתוגניות בקרקע. אם נתקלנו בפטרייה הגורמת למחלה ולנזק בגן הירק, רצוי לזהותה כדי למצוא את הטיפול המתאים. אם זיהינו פטרייה הגורמת למחלה על גבי העלים ועל חלקי הצמח העליונים, אפשר לטפל בה בתכשירים מבוססי שמנים, כגון שמן נים ושמן עץ התה. זכרו, לא מומלץ להשתמש בקוטלי פטריות כימיים בגינה.